

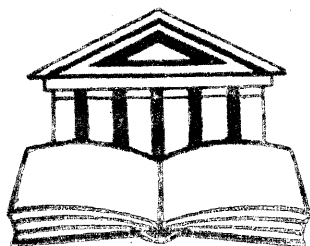
Aareng

SISU:

3

X AASTARÄIK

1 9 3 6

M. Laarman — Fr. Tuglas viiekümne aastane.

N. Ruus — Fr. Tuglas Eesti kultuuriloo uurijana.

A. Mägi — Otsimise ajajärgud riigielu korraldamisel.

O. Liiv — Seltside ja ühingute arhiividest.

Maateater.

Seltside töömait.

Kirjanduslik ringvaade.

Kroonika.

EESTI HARIDUSLIIDU AJAKIRI

*Ravi- ja
puhkuselin*

KURESSAARE

kutsub:

Haigeid — parandama tervist suurima kuulsuse ja ravi- võimega Kuressaare merimudas, mille imetegevat mõju tõendab enam kui 100-aastane ravimine ja need kümned tuhanded kodu- ja välismaalased, kes Kuressaare mudaravis on saanud tagasi tihti juba lootusetult kaotatud tervise ja eluvärskuse.

Puhkuseotsijad — kosutama närve ja ammutama uut elujõudu Kuressaare ainulaadses osoonrikkas merekliimas, linna omapärases rahulikus miljöös.

Kuressaare pakub:

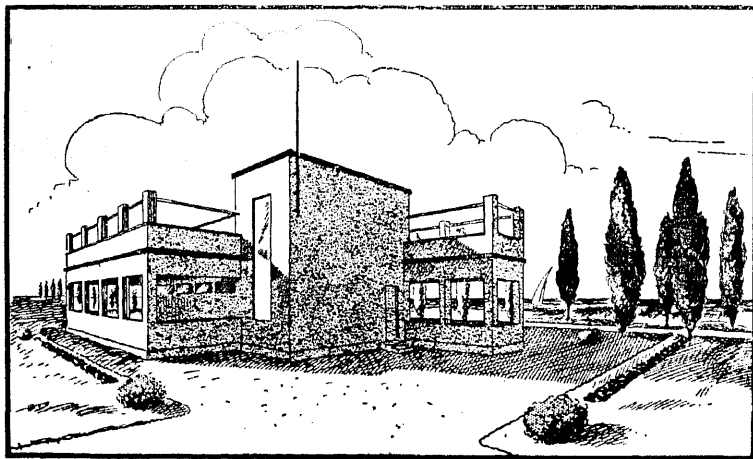
lisaks ideaalsetele ravi- ja puhkusevõimalustele: odavamaid elutingimusi, küllaldaselt ajaviite-lõbustusi ja sportimisvõimalusi.

Lähemaid teateid ja prospekte kuurordi kohta annab

Kuressaare Linnavalitsus.

HOOAEG

1. juunist —
10. sept.

Shitamisele tulev Kuressaare uus rannahoone.

ARENG

EESTI HARIDUSLIIDU AJAKIRI

№ 3. 24. MÄRTSIL 1936.

IV (X) AASTAKÄIK

Friedebert Tuglas

(Sai 2. märtsil s. a. 50-aastaseks)

„Mis on kirjanduslikus kunstis väärtuslik? Ilu ilma asjata lisan-
dusteta. Tundumus ilma sentimentaalsuseta. Mõte ilma õpetuslik-
kuseta. Heitkem tulle üheksakümmend üheksa sajandikku trükipa-
berit. Maitskem ülejäänut, ruttamata ning läbedes.“

(Friedebert Tuglas „Kriitiline intermezzo“ 1915.)

Fr. Tuglas viiekümne aastane.

M. Laarmann.

Vana hiina taoistlik muinasjutt kõneleb, et kaugel muinasajal Lung-meni kuristiku ääres kasvas puu, mille latv vestles tähtedega, mille juured aga hoidsid kinni maa sügavaimas sisimas uinuvast lohest. Ja siis võimas võlur tegi sest puust imekandle. Kaua see seisis keisri varakambris, sest keegi ei osanud mängida seda kannelt. Kedagi kannel ei tahtnud tunnustada oma meistriks. Igale kõlas vastu vaid umbseid hääliitsusi ja karme toone.

Ja siis lõppeks tuli Peh Ya, kanneldajate kuningas. Õrnasti ta puudutas kannelt ja tasa tema käsi katsus tõrksaid keeli. Ja Peh Ya hakkas laulma. Ta laulis loodusest ja aastaaegadest, kõrgeist mägedest ja voolavaist vetest. Ja kõik puu mälestused ärkasid. Veel kord kahises kevade õrn hingus läbi tema lehtede. Noored joad naeratasid kuristikku tormates vastu lilledele. Kõlasid suve unehääled, vihma kahin ja käo kaebeviis. Ja siis kuuvalgus paistis mõõkteravalt kuvavale rohule öises sügisetühjuses. Kajas metsluikede tiivakohin ja raheterade piits löi paljaid oksid.

Palju laulis Peh Ya. Kui ta laulis armastusest, siis mets kummardus nagu armust hõõguv lambur, kes vajunud oma mõtteisse. Ja sõjast laulis Peh Ya ja terase kõlinast ning suurte väehulkade kabjalöökidest. Ja taeva keiser kuulateli täis imestust ja küsis laulikult, kust tuleb tema kunstivõim. Ja Peh Ya vastas: Ma ei laula endast. Jätan kandlele vabaduse valida oma laulu ja lauldes ma ei tea, kas Peh Ya on kannel, või kannel on Peh Ya.

*

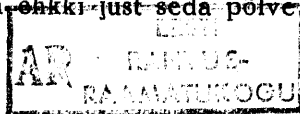
See vana hiina jutt tuleb meele, kui mõtelda sellele, mis Tuglas on olnud eesti kirjandusele. Tuglas on olnud see, kes eesti keelekannelt on osanud käsitella, nagu ei keegi enne teda. Keel on rahvas, aga keel on ka kunstiinstrument, mis loob sellele rahvale kirjanduse. Enne Tuglast keel oli abitu ja nüri nagu postkontori sulepää, mis ei ole kohandatud kellegi käe järgi, millega kirjutavad kümnend ja sajad.

Eesti keeles oli peidus sadu varandusi, aga keegi enne Tuglast ei suutnud käsitella seda instrumenti meisterkanneldajana, et ta oleks avanud oma saladused ja peidetud varad, kohisenud kord kevadtuulena, pingutanud meie üle suvevikerkaart, hinganud sügishalla kargust meile näkku või peksnud rahevalusalt meie teadvust.

Hall sõna, mis kaevles enne ainult argipäeva mullahunnikuid, sai Tuglase käes kõla ja sügavuse, mille olemasolu keegi ei aimanud enne. Meisterkanneldaja tegi nähtamatu nähtavaks ja kuuldamatu kuuldavaks.

*

Tuglas murdis augu realismiseina, milles argipäev koondatuna ja ründavana ahistas igalt poolt inimest. Tuglas ei ole ainult kirjaniku nimi. See sõna tähendab tervet ajajärku meie kirjanduses, kevadvete vallapäasu ja tõusu mäele, kust maailm avaneb korraga vangisolevale oma paljusäralisuses. Eriti praegusele neljakümneaastaste põlvele Tuglase teosed olid need, mis äratasid innu ja tahte näha elus igavestirikast ilude varaaita. Ja ehkki just seda põlve suur igapäev on

rabanud kurjemini, kui kedagi teist, toonud väärtuste ümberhindamisi ja uuesti-sünde, jääb Tuglas ometi just sellele põlvele kõige paremini mõistetavaks ja kõige lähedamaks, sest see, mis Tuglas kõneles, oli lausunud otse neile, kui tõusvale kaasajale.

*

Oleme näinud vahepeäl paljude lippude vahetust, sõdu ja revolutsioone, vaimsuse võite ja kaotusi, oleme astunud üle elu keskpäeva joone ja Tuglaski on saanud viiekümne aastaseks. Tänapäeval me ei usuks enam kirjanikku, kes maalikult elu kord sillerdavaks, kord müstiliseks gobelaaniks, nagu Tuglas on teinud seda sageli. Nüüd see oleks võlts ja ebakohane. Siis aga Tuglase looming oli novaatorlik ja ainuõige. Suurte kirjanikkude suurim teene on see, et nad õigel ajal tulevad lahendama vaimset ummikut ja juhtima voolu uutesse kallastesse. Nende nimed jäävad sümboolidena tähistama murranguid ja käänukohti, paistma kaugele üle aegade legendiku.

Viiskümmend aastat on ainult pool sajandit. Selle viiekümne aasta jooksul me oleme jõudnud Tuglasest nii kaugele, et ta kõrgus hakkab paistma üle tänapäeva meile silma. Mäe jalal me ei näe mäe kõrgust. Vaadake tagasi ja innustagu see vaade meid ja meie aega uusiks otsinguiks ja uuteks tõusudeks, kui saadame tänumeelseina viiekümneaastasele meistrile oma tervituse.

Fr. Tuglas Eesti kultuuriloo uurijana.

Neeme Ruus.

F. Tuglase 50-da sünnipäeva puhul saadeti vabaharidustöö tegelaste ringkonnast juubilarile järgmise-sisuline telegramm:

„62 seltsitegelast, kes on Võru- ja Valgamaalt tulnud kokku Antslasse, Eesti Haridusliidu vabaharidustöö-kursusele, pühendades kirjanduse õpiringi näitliku töökoosoleku Teie elu ja loomingu käsitlemisele, tervitavad Teid, Eesti parimat stilisti, siirast kriitikut ja sügavaimat kultuuriloo uurijat Teie 50-da sünnipäeva puhul.“

Nendel vabaharidustöö tegelastel, kellest ühel osal oma igapäevaste askelduste, teistel aga realistliku ellusuhtumise tõttu kaasajal puudub võimalus tihedamalt kokku puutuda Fr. Tuglase ilukirjandusliku toodanguga, on ometi põhjust näha Fr. Tuglases ka reaaleluga võitleva ja päevast päeva vaikselt edasirühkiva hariduse- ja kultuuritegelase muresid ja rõõme tundvat sõpra. Siinkohal mõtlen ma seda Tuglast, kes on meie kirjandust rikastanud selliste sügavate kultuurilooliste uurimustega, nagu seda on „Eesti Kirjameeste Selts“ ja „Ado Grenzsteini lahkumine.“ Need on teo-

sed, kus on käsitletud põhjalikumalt kui üheski muus trükiteoses Eesti ärkamisaegset vaimset elu. Mainitud kahte raamatut lugedes tõusevad me silmade ette selged kujutlused tolleaegsest eesti intelligentsist — külakoolmeistrist professorini, ajakirjandusest, seltsidest, laulupidudest, võitlustest balti-sakslaste ja venelaste ülevõimuga, tsensuurioludest, meie oma tegelaste telgitagustest vahekordadest jne. jne. Raamatute „Eesti Kirjameeste Selts“ ja „Ado Grenzsteini lahkumine“ sisuga tutvumine peaks kuuluma iga vabaharidustöö tegelase teadmiste pagasi miinimumi hulka. Noori, uuesti pealekasvavaid seltsi tegelasi peaks põhjalikult tutvustatama nende teoste sisuga, sest neis käsitletud küsimuste tundmine, Tuglase haruldaset selge analüüsi ja tugev võime näha alasti tõtt, aitab avada lugeja silmi ka paljude kaasaegses kultuurielus esinevate nähete suhtes. Mineviku tundmine aitab ju mõista olevikku, eriti aga veel siis, kui on tegemist nii lähedase minevikuga, nagu seda käsitleb Tuglas, ja kui paljud nähtedki on jäänud muutumatuteks, vaatamata olude muutmisele!

Noor Tuglas.

Fr. Tuglas lakkas kirjutamast ilukirjanduslikke töid 1924. aastal, mil ilmus temalt veel novell „Poeet ja idiot“. Samal ajal vaibus ka tema tegevus kriitikuna. Selle järele saame aga temalt häid matkakirjeldusi („Teekond Hispaania“ ja „Teekond Põhja-Aafrika“) ja — uurimused „Ado Grenzsteini lahkumine,“ „Juhan Liiv“ ja „Eesti Kirjameeste Selts.“ Võime täie õigusega väita, et pärast 1924. aastat on Fr. Tuglas pühendanud kõik oma loova energia kultuuriloolistele uurimustele.

Meie erilist tähelepanu pälvivast kahest teosest ilmus „Ado Grenzsteini lahkumine. Päättükid meie ajakirjanduse ja tsensuuri ajaloo st“ „Noor-Eesti“ kirjastusel 1926. aastal ja „Eesti Kirjameeste Selts. Tegevusolud, tegelased, tegevus“ „Eesti Kirjanduse Seltsi“ kirjastusel 1932. aastal. Neist on laiaulatuslikum, sügavam ja kõigiti tähelepanuväärivam „Eesti Kirjameeste Selts.“

*

Ärkamisaja alul, möödunud sajandi 60-ndates aastates, tekkis rida eestlaste ühissettevõtteid. Asutatud seltsidest ja loodud ühissettevõtetest tõusid ülemaalisteks kolm: Aleksandri-kooli komitee, Eesti Kirjameeste

Selts ja Linda-selts. Neist kolmest kujunes mõjuvõimsaimaks ja Eesti kultuuriloosse sügavamaid jälgi jätvaks Eesti Kirjameeste Selts. Ta oli, nagu märgib Tuglas oma uurimuse eesõnas „... meie vaimuelu keskuseks, ülikooliks ja akadeemiaks ja ka ühiskondlikkude vahekordate kajastajaks parlamendiks. Temas ristlesid kõik ajastu tungid, ideed ja kired. Ning sellepärast tõmbas ta oma tegevuspiirkonda ka kõik olemasolevad jõud.“ „... ei leidu ainustki vähegi tuttavat nime läinud sajandi viimases veerandist, kes nii või teisiti poleks ühenduses E. Kirjam. Seltsi ajalooaga.“

Valgustades E. Kirjam. seltsi, tolle ärkamisaegse Eesti „ülikooli, akadeemia ja parlamendi“ tekkimiseaegseid olusid, heidab Tuglas uut valgust ärkamisaegsetesse oludesse. Ta toob siin ümberhinnanguid, õpetab lugejat vaatlema küsimusi ühiskondlikkude olude tagapõhjal ja vähendab seega tunduvalt üksikute aupaistet.

Nagu omal ajal tundsi Tuglase siirust ta kirjanduse arvustuses, nii avaldub see ka kultuuriloolis uurimuses. Ta väldib segavat diplomaatiat ja mõistukõnesid ja nimetab asju nende õige nimega. Tuglase poolt esitatav alasti tõde ja julged seisukohavõtused mõningate nähete ja tegelaste suhtes tunduvad lugejale alul otse rabavatena.

Tuglas väidab ise: „Püüdsin loobuda senistest üldvaatekohtadest ja käsitustraditsioonidest ning lasta end veenda a i n u l t õ s i a s j u s t.“ (Minu sõrendus. N. R.) „Ja kui mu otsus on saand niisugune, ... siis ei saa ma selle vastu parata.“ Oma hinnangute õigustamiseks toobki autor meile kuhjaga tõsi-asju. Ta pole lasknud end juhtida isiklikust sümpaatiast ega antipaatiast, vaid ta avab meile arhiivmaterjalid, tegelaste endi isikliku kirjavahetuse ja päevaraamatudki ja — laseb neil kõnelda. Just üldsusele vähetuntud ja osalt isegi kättesaamatu materjali esitamine, mis on läbi põimitud autori hingestatud kaasa-elamisest oma ainele, annabki neile Tuglase uurimustele hoo, värskuse ja köidab lugejat mitte vähem, kui sama autori varajasemad ilukirjanduslikud tööd.

Eesti Kirjameeste Seltsi tegelaste ja tegevuse lähem tundmaõppimine loob meile põhjaliku kujutluse kõigist neist omapärasteist näh-

teist, mis esinesid ärkamisaegsetes eesti selt-sides, kui ka toleaege seltsitegevuse viisidest, abinõudest ja üldilmest.

*

Kui „Eesti Kirjameeste Selts“ toob lugeja silme ette rohkesti ärkamisaegsete eestlaste positiivseid püüdeid ja tutvustab meid selle määratu tööga, mida meie ärkamisaegsed tegelased, vaatamata olude raskustele suutsid ära teha eesti vaimse elu tõusu kasuks, siis „Ado Grenzsteini lahkumine“ valgustab peamiselt meie venestusaegse kultuurielu kurvemaid külgi. Möödunud sajandi viimast aastakümnet võime ju pidada traagilisemaks ajajärguks meie ajaloos: ärkamisaegsele tõusule, rahva ühisele vaimustusele ja suurtele lootustele järgnes venestusega aina üks raskem hoop ja kaotus teise järele. „Linda“-selts läks pankrotti, Eesti Kirjameeste Selts suleti, Aleksandri koolist sai tavaline venekeelse õppekelega linnakool, vali tsensuur pidurdas vähe-magi eneseavalduse.

Siingi kujutab Tuglas meile selgeis värves kõiki venestusaegseid eesti ühiskondlikke voole ja tähtsamaid isikuid. Ta pehmen-dab, jälle ikkagi tõsiasiade valgusel, nii paljude patte, ei jäta aga rõhutamata nende tegelikkumõju — olgu siis tsensurina või truualamliku venestajana. Nagu autor ise märgib, vaatleb ta isikuid inimliku kaastundmusega ja rõhutab ka nende üksikuid paremaid pooli, kuigi vahest avalik arvamus on andnud samadele isikutele hävitava hinnangu.

*

Lugenud läbi „Eesti Kirjameeste Seltsi“ ja „Ado Grenzsteini lahkumise,“ tunneme, nagu viibiksime veel praegugi kõigi seal kirjeldatud tegelaste keskel — nii selgesti, nii elavalt, nii täielikult on Tuglas lugejale maalinud Jakobsoni, Jannseni, Hurda, Köleri, Veske, Treffneri, Jõgeveri, Grenzsteini, Reimanni j. t. kujud. Väga suurest hulgast elamustest ja teadmistest on ilma jäänud see haridus- ja seltsitegelane, kellel veel on lugemata need eesti kultuuriloo tähisteesed.

Otsimise ajajärgud riigielu korraldamisel*)

Artur Mägi.

Võime eksimatult väita, et alates ühiskonna eluavalduste esimestest teadlikest normimise katseist on püsinud probleem: kas üksikindiviidi või ühiskonna—üldsuse heakäekäik, s. o., kas ühiskonna eluavalduste reguleerimise pea ülesanne on iga üksiku inimese heaolu kindlustamine, kusjuures igasugused ühiselu reguleerivad normid on vaid vastavat sihti taotlevaks abinõuks, või on üksikindiviidi huvid ohverdatavad üldsuse kasuks, s. o. otsustarbeks on üldhuvi ja abinõuks selle saavutamisel — t a r b e k o r r a l üksikindiviidi huvide rikkumine või koguni üksikindiviidi olemasolu lõpetamine allajäänute kasuks. Kumb seisukoht ühes või teises kohas, ühel või teisel ajal võidule pääseb, see sõltub oluliselt sellest, kuidas on reguleeritud ühiskonna eluavaldised teatavail aegadel ja teatavais ülesandeis.

*) Ette kantud Tallinna Rahvapäikoolis 1936. a.

Kuigi iga ühiselu reguleerimine — milline ka ei ole reguleerija organisatsioon — juba oma olmalt eeldab üldhuvide esile tõstmist üksik-huvide piiramisel ja üksikteotsemiste suunamisel üldsusele kasulikumat rada, siis ometi võib üksikindiviidi õiguslik seisund olla väga erinevalt määritletav, olenedes sellest, k e s on üksikindiviidi õigusliku seisundi määritlejaks ühes või teises ühiskondlikus koondises — organisatsioonis.

Mõjuvamaks ja võimsamaks ühikuks ühiskonna- ja üksikisiku eluavalduste reguleerimisel on aastatuhandeid olnud riik ja see jääb seda tõenäolikkult veel aastatuhandeiks. On seepärast arusaadav, miks iga kultuurinimene, kas või alateadvuses, elab kaasa riigielu probleemidele, ja miks riigielu probleemide ühe- või teissugused lahendused võivad esile kutsuda rahva spontaansid endaavaldusi, mis omavad tihti vägagi verise kuju.

Kui püüame saada ülevaate neist soovidest, mille täitumist on loodetud riigielu ühe- või teissugusest korraldamisest, siis näeme, et alates antiikajast tänapäevani korduvad riigielu korraldamises katsed ja otsimised, avaldugu need katsed ja otsimised kas riigielu tegelikkuses või teadlaste kabinetides või teadusasutustist väljunud mõtteis või rahva eluavalduste üksikuis massilisis puhanguis.

Kes tutvub antiikaja kreeka filosoofide töödega, see märkab, et poliitilist eluavaldust on seal erilist tähelepanu pühendatud täiusliku riigi probleemile. Tegeledes tollel ajal teadaolevate riigivormidega, püüavad need filosoofid leida säärast riikliku-ühiskondliku korra normi, mis suudaks rahuldada ka arenenumat inimest. Loomulikult pole Plato, Aristotelese ja teiste seisukohad poliitilisis küsimusis ühtivad, kuid otsingud ideaalse riik-ühiskonna järgi moodustavad kogu Kreeka vanaaja õigusfilosoofide ühe pea keskuse.

Astudes ajaloo käigus sama rada edasi keskaega, näeme, et filosoofilisis küsimusis on teostunud murrang. Keskaaja ilmavaade ei taha teotseda maisete asjadega ja tema pilk on suunatud hauataguse elu ideaalidele. Kuid ka siin ei pääse inimene maiset elu reguleerivast korraldusest. Õigusnorme asendavad suures osas küll kanoonilised normid, kuid need annavad end peagi tunda valusamalt kui kõige karmimad riikliku võimu poolt kehtima pandud normid. Hauataguse elu probleemide käsitlus moodustab küll tähtsama osa tolleaja vaimuavaldustist, kuid inimesele öeldakse maiset võimu poolt, mida peab ta uskuma ja mida ei tohi ta uskuda, mis suhtes peagi käivad käsikäes riiklik võim ja kirikuvõim. On siis ka arusaadav, et uusaeg algab võitlusega inimese vabaduste eest ja esmajoones just usu- lise vabaduse eest, millisele võitlusele seltsivad hiljemini võitlus poliitiliste vabaduste eest ja lõpuks võitlus majandusliku vabaduse eest.

Mainitud kolmest võitlusfaasist on omandanud teravama ja kestvama kuju võitlus poliitiliste vabaduste eest, milline võitlus jääb ka püsima senikaua, kuni kestab ükskõik milline ühiskonnaelu reguleerimisvorm. Nimetagem seda vormi riigiks või kuidas soovime. XIX sajandi teisest poolest — eriti aga käesoleva sa-

jandi 20. aastaist — on omandanud teravama ilme ka võitlus majandusliku vabaduse eest, kuigi see võitlus on poliitilise vabaduse eest võitluse kõrval rohkem varju jäänud ja tavaline kodanik, keda ei puuduta ühiskondliku majanduselu reguleerivad normid otseselt, ei märkagi seda võitlust. Kuid ega pole kadunud ka võitlus usu- lise vabaduse eest, mis võitlus omas kord mitte vähem verise ilme, kui võitlus poliitiliste vabaduste eest. Ei tarvitse olla prohvet, et julgeda väita, et inimkond ei seisa ka praegu lahutamatus kauguses usu- lise vabaduse võitluse uuesti puhkemisest. Säärast kar- tust põhistavaid sümptomeid ongi märgata, olgu selleks vaid näide usu- lise küsimusis- se puutuvate probleemide lahendamiskorrast meie praeguses idanaabri suures riigis ja ka Saksa- maal. Lähem peatumine nende küsimuste juures viiks meid aga kõrvale siinest teemast.

Tähendame siinkohal vaid: millise idee eest võitlejad esinevad ühel või teisel ajal ühes või teises kohas, samuti ka millise kuju võta- vad need võitlused, kõik see onelene pea 100%-selt sellest, kuidas samal ajal ja samas kohas on reguleeritud riiklik elu, s. o. millises vormis on lubatavad üksikindiviidi endaaval- dused.

Kogu riigivalitsemise vormide probleem pole lõpuks seega muud midagi, kui üksik- indiviidi endaavaldamiste võimaluste probleem, s. o. riigitõiguslane-õiguspoliitik peab püüdma leida oma ajale vastavat riigivalitsemise sää- rast vormi, kus üksikindiviidi endaavaldamise võimalused on teostatud sääraselt, mis luba- vad üksikindiviidil tunda end vabana oma saa- tuse otsustamisel, kuid tagavad sealjuures ka huvide kaitse üldsusele, mille kui terviku lahu- tamatu osana esineb sama indiviid.

Pole imestada siis, kui kõikjal leidub neid, kes pole rahul riigivalitsemise oleva korraga ja püüavad leida abinõusid oleva riigikorra muut- miseks nende poolt arvatavas õiges suunas. Et aga tõdede ja väärtuste ümberhindamised on tavalised nii keskpärase kodaniku kui ka tead- laste asendamisel uutega inim põlvete muutu- misel, siis see riigivorm, mis täna tundub õi- gena ja teatava rahva rõhuvale enamusele ainu- vastavana, võib aastakümnete pärast osutada ebakohaseks ja teda püütakse asen- dada uuega. Riikide ajalugu on ühtlasi ka

uute riigivalitsemisvormide tekkimise ja olevate riigivormide muutmise ja kadumise ajalugu; on riigielu korralduses uute tõdede ja väärtuste otsimise ja ka seniste tõdede ja väärtuste ümberhindamise ajalugu. Selles tõdede ja väärtuste otsimise ja ümberhindamise ajaloos köidab meie tähelepanu aga üks väga oluline tõsiasi: see ajalugu tunneb ühelt poolt tõdesid ja väärtusi, mis püsivad riigielu korraldamise võitluses aastakümneid ja ka aastasadu, kuid kaovad nad kord sellelt võitluseareenilt, siis kaovad nad sealt ka jäädavalt. See ajalugu tunneb aga teiselt poolt ka sääraseid tõdesid ja väärtusi, mis kaovad riigielu korraldamist mõjustavate teguritena vaid selleks, et aastakümnete või aastasadade pärast uuesti esile tõusta. Kuid ajalugu näitab meile ka, et riigielu korraldamise probleemi lahendamisel esinevad ka sääraseid tõed ja väärtused, mis on olnud jäädavad.

Tutvudes riigivormide ajalooga märkame, et riigielu juhivad kas üksikud isikud (või kogu üksainus isik — riigipea), või seda teevad rahva laiemad hulgad, või vastava riigi kõik teatavale tingimusile vastavad kodanikud. Meile teada olevaist riigest on nende juhtimisel ajaliselt suurema osa olnud tegevad väiksemad hulgad ja mõõtuandvaks on peamiselt olnud üksiku isiku — piiramata võimuga riigipea — tahe. Ajalugu aga näitab ka, et riigielu juhtimises on alaliselt teostunud ümberkujundamine, mis mõningate vaheaegadega liigub selles suunas, mis riigielu juhtimisele tõmbab kaasa ikka suuremaid ja suuremaid rahvahulki. Teatavate tõusudega ja mõõnadena on aastasadasid — kui mitte öelda aastatuhandeid — püsinud võitlus, mis on oma lõppnõudmistes kujunenud selliseks, et riigielu juhtimisel olgu kaasatõetamise õigus igal kodanikul, kes füüsiliselt täiskasvanud ja vaimselt terve. See võitlus on suuremalt osalt teostunud küll teadlaste kabinetides, kuid ta on tihti kandunud ka tänavaile. See võitlus on toimunud demokraatliku lipu all ja on oma maksimaalsed tulemused saavutanud küll alles XX sajandil, kuid see võitlus on alates XVIII sajandi lõpust põhjalikult muutnud riigivalitsemise korrad ka neis riikides, kus ametlikult jäid riigielu juhtima ikka veel ainult üksikisikud.

Teatavasti olid kreeklased see rahvas, kes juba vanal ajal said kultuurrahvana tunda demokraatliku riigi häid ja halbu külgi, kuigi kaasaja ja vanaaja arusaamised demokraatiast pole samad. Samad kreeklased olid aga teadlikud, et sinise taeva all pole ka riigielu korralduses midagi jäädavat, kuid nende arvates pole tulemas ses suhtes ka enam midagi uut. Riigielu korraldamise vormide muutmises on tegu vaid teatava ringkäiguga, kus vahelduvad mitmesugused senituntud riigivormid, ja sääraseid võimalikke riigivorme tunneb Aristoteles ligikaudu 200. Põhitüüpidega tunnevad ka kreeklased ainult kolme riigivormi, millised tüübid on jäänud jämedas joones püsima ka tänapäeval. Need on: 1) Riigielu juhivad üksainus isik, 2) seda teevad teatavad isikud (mitmesugused aristokraatia liigid) ja 3) riigielu juhtimisest võtab osa kogu rahvas (demokraatia). Need vormid ei esine tavaliselt puhtal kujul kunagi kestvamalt ja tegelikult toimub riigivalitsemise korras alatine ringkäik ühelt põhitüübilt teisele, ning seda isegi ühest äärmusest teise, ilma võimalikkude vaheastmete kasutamisetä.

Võib eksimatult väita, et riigielu korraldamisest on lihtsaim see vorm, kus riigielu juhivad üksikisikud absoluutismi põhimõttel, see vorm võib teatavalt tingimusil osutada ka otstarbekamaks või isegi ainuvõimalikuks, eriti kui meil on tegu poliitiliselt täiesti kasvatamata rahvaga. Teine neist vormest, s. o. aristokraatia, on sisult samuti riigivalitsemise korraldamine lihtsustatud põhimõttel, eriti siis, kui meil on tegu kinnise eesõigustatud riigiga, ainult kelle liikmed võivad ja saavad osa võtta riigielu korraldamise juhtimisest. Aristokraatia põhimõtte teostamine lõhub aga riigi rahva kahte leeri ja sellise riigivormi iga ei saa olla kestav võimalikkude sisemiste rahutuste tõttu. Teatava erandi pakub meile siin alles viimasel ajal tuttavaks saanud riigivalitsemise korraldamine nn. poliitilise aristokraatia põhimõttel, kus juures vastava riigi kogu relvastatud jõud on moodustatud sama mõtteringi kodanikest ja on täies ulatuses seda poliitilist ringkonda moodustava kodanikkonna käsutuses.

Kõige raskepärasema riigivalitsemise korra moodustab endast ülalnimetatud kolmas tüüp, s. o. demokraatlik riik, s. o. kus riigiva-

litsemisel on kaastegevad kõik vastava riigi füüsiliselt küpsed ja vaimselt terved kodanikud. On seepärast ka arusaadav, miks demokraatlik riigikord pääseb laiemas ulatuses riigivalitsemise üldist vormi mõjustama alles XVIII sajandi lõpul, eesotsas Prantsusmaa ja Põhja-Ameerika Ühendriikidega.

Kui aga teame, et just demokraatlik riigikord on see, mille idee eest on riikide sisevõitlustes kõige suuremal arvul langenud kodanikke, ja kui teame, et kultuurriigid on kõik sammunud demokraatia rada võidukalt pea kuni viimse ajani, siis tõuseb küsimus, milline on see vara, mida kehabast demokraatlik riigikord ja mille eest kümned ja sajad miljonid kodanikke on olnud valmis vaimustusega võitlema ja tarbekorral ka langema. Kuid samas tõuseb ka küsimus, miks samad miljonid kodanikke on nõus teatavatel aegadel vähemagi võitlusega uuesti loobuma neist raskete kaotustega saadud võidu tulemusist?

Püüame leida vastust neile küsimusile ja siis on vahest arusaadav ka kaasaja otsimisajajärk riigielu korralduses.

Feodaalkorra hävinemisega algab üldist võidukäiku absolutism ja seda rahva sümboolia toetusel. Oli ju seega lõpp tehtud rahvast kurnavaile riiklikele sisetülidele ja pealegi olid samaks ajaks Lääne-Euroopa riigid ka lõplikult vabanenud väliseist eestkostjaist, kui olid seda kirikuvõim ja Püha Saksa Rooma keisririik. See võidukäik kestab XVIII sajandi lõpuni, millal absolutism jõuab Euroopas oma hülgetippu. Teadlased peavad oma kohuseks absolutismi olemasolu õigustamise. Kuid juba XVI sajandil tõusevad ka teissugused hääled. Need hääled pole küll suunatud seevõrra absolutismi kui niisuguse vastu, kui üksikisiku heaolu ja usuvabaduse kaitseks. Meie tähelepanu väärivad siin itaallase *Nicolo Machiavelli* ja inglase *Thomas Moru*'s'e seisukohad, kuigi eriti *Machiavelli* on ka absolutismi õigustaja ja tema teoses „*Del Principe*“ (1514, 1532) avaldatud põhimõtted on teatavamääralist teostamist leidnud veel kaasajal. Kui aga XVI sajandi keskel tekivad Prantsusmaal verised sisevõitlused katoliiklaste ja protestantide vahel ja et riigivõim mängib neis võitluses olulist osa, siis on seega ka põhjustatud absolutistliku riigikorra kui niisuguse vas-

taste kaadri tekkimine. Kuigi absolutistlik riigikord on leidnud mõjuvaid kaitsjaid kehvast, hakkab tema pooldajate arv siiski tunduvalt vähenema juba XVI sajandil. Tekib nn. monarhomahhide õpetus, s. o. õpetus, mis õigustab ja õilistab monarhide tapmist, kes on ülekohtused rahvale ja rikuvad jumala seadusi. Monarhomahhe esineb nii katoliiklaste kui protestantide seas. See võitlus on esialgu sihitud küll ainult üksikute monarhide-isikute vastu, kuid kui päevakorrale tõuseb ka rahvalitsuse idee, siis on seega ka alus loodud võitluseks absolutistliku riigikorra vastu. Mõjukama absolutistliku riigikorra vastasena ja rahvalitsusliku riigi idee arendajana esineb XVII sajandil Amsterdami juudisoost kaupmehe perekonnast pärit olev *Benedictus Spinoza*. Tal on julgust väita, et pole kuski rohkem sisemisi rahutusi ja rahuhäiri-vaid ebamugavusi kui rahvalitsuslikus riigis, kuid ta lisab siia juurde, et kui rahuks peetakse vargust, barbaarsust ja mõtete vägistamist, siis pole inimkonnal hirmsamat õnnetust kui rahu. Ja säärast õnnetust ta näebki tavalises absolutistlikus riigis.

Vaenukinnas absolutistliku riigikorra vastu oli seega avalikult heidetud. Oli vaja koguma ja korraldama hakata võitlejate ridu.

Spinoza poolt algatatud võitlus leiab omale head juhid sääraustes vaimusuurustes kui *Locke*, *Montesquieu* ja *Rousseau*, eriti aga kaks viimast, kes esinevad juba riikliku liberalismi ja kodaniku isikuvabaduste eestvõitlejana ja seda suurema eduga.

Rahvalitsuse mõiste omab nende õpetusis reaalsema kuju. Kui seni absolutismi vastased olid juhitud usulise vabaduse hüüdlausest, siis nüüd alates Spinoza ja *Locke*'iga tõstetakse võitluskiilbile poliitilised vabadused. Jõutakse veendumusele, et on veel vähe, kui riik kui tervik esineb võimsana teiste riikide seas, vaja on anda ka üksikkodanikule, mida tema vajab. Jõutakse aga ka veendele, et üksikkodaniku individuaalne heakäik ja riigi kui üldsuse heakäik on vastastikku lahutamatus seoses. Veel enamgi: mida arenenum on kodanik ja suuremad tema õigustatud endavalduse võimalused, seda tugevam on ka riik välise vaenlase vastu ja seda vähem on temal karta seesmist vaenlast. Et võimaldada aga

kodanikule maksimaalseid võimalusi endaarendamiseks ja endaavaldamiseks, selleks vajab ta peale mõtte- ja sõnavabaduse, selle mõiste laiemas mõttes, ka täielikku isikupuutumast ja ka poliitilist vabadust ja poliitilisi õigusi, s. o. õigust osa võtta riigielu juhtimisest ja riigi saatuse määramisest, teadmisel, et kodaniku teotsemiste piiriks on teise kodaniku samad õigused ja et ka iga üksikkodanik peab olema huvitatud riigi heakäigust, sest sellest sõltub otseselt ka tema enda heakäik. Kuid veel enam: jõutakse otsusele, et riigivõim võib kuuluda ainult rahvale ja ainult rahvale kuulub õigus otsustada, kuidas seda võimu teostada.

Kui Montesquieu nägi riigi valitsemiskorra ideaali nn. konstitutsioonilises riigis, s. o. säärase valitsemiskorraga riigis, kus riigivõimu kolme põhifunktsiooni teostavad kolm erinevat ja vastastikku sõltumatut organit ja nimelt: valitsemisvõimu teostaks eriline riigipea, seadusandlikku võimu rahvaesindajate kogu ja kohtufunktsioone eriline sõltumatu kohtuvõim, siis väitis Rousseau — kõik võim riigis kuulub rahvale; rahvas otsustab, kuidas ja kes seda võimu teostab. Rahvas võib selle õiguse teostamist edasi anda, kuid edasi ei saa rahvas anda oma põhiõigust, s. o. ta ei saa loobuda õigusest olla riigivõimu teostamise korra lõpuliikmäärajaks; ta ei saa loobuda ka kodanike põhiõiguste alussambast, s. o. kõigi kodanikkude poliitilisest üheõiguslusest ja võrdseks tunnustamisest.

Võitlus nende ideede eest kandus tänavale verisemal kujul Prantsuse revolutsiooni päevil. Siit alates sammuvad nende ideede eest võitlejad võidurada — kannatades vahetevahel ka kaotusi — kuni nad Maailmasõja kaasabil saavutavad oma võidu maksimaalsed tulemused. Maailmasõja lõppemisel muutusid Kesk-Euroopa riigid demokraatlikeks vabariikeks, Suur-Vene ja Austria keisririikide lagunemisest tekkinud uued riigid alustasid oma iseseisvust samuti demokraatlikkude vabariikidena. Prantsusmaa, Šveits ja Põhja-Ameerika Ühendriigid olid seda juba enne Maailmasõda. Riigid, kus jäid püsima kroonitud pead, muutusid oma aluseis demokraatlikeks riikeks, kui nad seda polnud juba enne Maailmasõda, nagu näit. Inglismaa ühes oma dominioonidega.

Seega pea kogu kultuurriikide pere võttis omaks demokraatia põhitunnused: kõrgema võimu allikaks riigis on rahvas oma hääleõiguslikkude kodanikkude näol, hääleõigus kuulub kõigile füüsiliselt täiskasvanuile ja vanuselt küpseile kodanikele (erandid on tehtud reas riikides naiskodanikkude suhtes: Prantsusmaa ja Šveits ei tunnusta veel tänapäevalgi naiste hääleõigust; kitsendustega anti see Ungaris; Inglismaal täies ulatuses alles 1929. a.), tunnistatakse puutumatuks iga kodaniku isik ja korter; kodanikule kindlustatakse sõna, mõtte, usutunnistuse, koosoleku, organiseerimise ja liikumise vabadus. Ainsaks piiriks kodanikele jääb siin riigi ja üldsuse julgeolek ja üldise moraali nõuded.

Riigivõimu tegeliku teostamise suhtes võttis pea kogu kultuurriikide pere oma riigivalitsemise vormi üldaluseks Montesquieu õpetuse parlamentarismi põhimõtte lisandamisega.

Kuid kreeka filosoofid tähendasid õieti, sinise taeva all pole midagi jäädavat ka riigi valitsemise vormides. Ja me näeme — demokraatia põhimõtte, saavutanud Maailmasõja kaasabil oma võidu maksimaalsed tulemused, sammub praegu laial rindel taganemise rada. Sellesse rindesse löödi augud juba siis, kui rahvamassid olid veel joobunud neist hüvedest, mida neile võimaldas demokraatia põhimõtete teostamine riigivalitsemise korralduses.

Me teame, et ka varsti pärast Prantsuse revolutsiooni algas põhimõtete taganemine ja saadud võidu tulemuste hävitamine, eriti seda aga Napoleoni tagandamisele järgnenud reaktsiooni ajastul. Selles demokratiismi vastases rünnakus on riigid nõus isegi vastastikuseks abistamiseks relvade abil. Tuletagem vaid meelde Vene keiser Aleksander I algatusel 1815. a. septembris Vene, Preisi ja Austria vahel Euroopa rahu kaitsmise eesmärgil loodud „Püha Liidu“ ülesandeid. Selle liiduga ühinesid kõik Euroopa valitsejad peale Inglismaa ja Türgi. Tegelikult Euroopa riikide saatuse mõjustajat sellest liidust ei saanud, kuid kui tema asemel juba sama aasta novembris loodi uus liit Venemaa, Inglismaa, Preisi ja Austria vahel ja kui see liit muutus 1818. aastal Prantsusmaa juurde astumisega Viieliiduks, siis näis nagu oleks demokraatia saa-

tus olnud kestvamaks ajaks otsustatud ja nimelt demokraatia kahjuks, sest Viieliidu üheks suuremaks ülesandeks oli Euroopa riigivalitseite avitamine relvastatud jõududega revolutsiooniliste liikumiste vastu. „Revolutsioonilise liikumisena“ esines tol ajal aga esmajoones demokraatlik liikumine. Ja 1821. a. teevadki Austria väed retke Sardiiniasse, samuti Prantsuse väed 1823. aastal Hispaaniasse. Demokraatia õnneks ei oma see liit kehtvat iga, sest juba 1822. a. muutis Inglismaa oma seisukohta ja sellest momendist võib ka tegelikult lugeda juba Viieliitu lagunenuks. Üksikud riigid hakkavad oma seisukorda määrama ja kaitsema oma jõududega. Demokraatia liikumisele oli siiski suur hoop antud ja selle hoobi mõju on olnud kehtev, kuid see hoop ei suutnud seda liikumist lämmatada.

Prantsusmaal pidi küll võitlus demokraatismi põhimõtete eest kehtma vahelduva õnnega ligikaudu 100 aastat, enne kui need põhimõtted lõplikult võidule pääsid. Selle eest jäi aga suurriigina Suur-Britannia demokraatismi ideele truuks, kuigi veel mitte puhtal kujul. Kuid kui Belgia 1831. aastal omaks võttis põhiseadusega need kodaniku põhiõigused, mille eest võideldi Prantsuse revolutsiooni päevil ja deklareeris, et kõik riigivõim kuulub rahvale, siis on tema mõju Euroopa riikide valitsemisvormide ümberkujundamisele väga suur ja absoluutistlik valitsemiskord on määratud jäädavale taganemisele demokraatia ees. Seal juures ei mängi enam olulist osa, kas riigi nimeliseks juhiks jääb kroonitud pea või rahva või tema esindajate poolt valitud isik.

Kui Maailmasõja lõppedes pea kõigi maailma kultuurriikide valitsemiskorrad ümber kujundati demokraatismi põhimõttele vastavalt, siis selgus peagi, et demokraatismi hüved on täies ulatuses kasutatavad ainult seal, kus on olemas poliitiliselt küps ja arenenud kodanikkond. Mida vähem on arenenud ja mida vähem on poliitiliselt kasvatatud ühe või teise riigi kodanikkond, seda vähem saab see riik, saab tema rahvas tunda demokraatia hüvesid. Teiselt poolt näitas aga eriti Maailmasõda, et riik on seesmiselt seda tugevam ja kannatab seda kergemini kõik vapustused, mida enam on selle riigi valitsemisel tegelikult teostatud

demokraatismi põhimõtteid; kuid veel enam — Maailmasõda näitas ka, et mida enam on hävitatud kodanike põhivabadused ühes või teises riigis, seda nõrgem on see riik sisemiselt ja seda kergemini võib ta ka kokku variseda välise vaenlase ees.

Kuidas neid kahte vastolu lahendada, see on tänapäeva riigielu korraldamise suurem probleem ja ses suhtes on kaasaja riikide valitsemisvormide ümberkujundamine suuremaid otsimise ja katsetus-ajajärke, mida tunneb ajalugu.

Suur osa Euroopa riikide rahvaist on oma enamuses praegu nagu pettunud demokraatismi teostumisest saadud hüvedest. Demokraatlik riigikord oma mõtte- ja sõnavabadusega näitab kodanikele, et inimene jääb igapäevaseks ka riigivalitsemisel, ta eksib seal nagu igapäevases elus, ta on ka seal sagedasti omakasupüüdlilik ja võib olla ka seal isegi ühepäeva peremees, ta võib toimida koguni kuritahtlikultki riigi ja oma kaaskodanike suhtes. Demokraatismi vastased on neid eitavaid nähteid, mis inimlikust seisukohast vahest mõnikord arusaadavad, kasutanud demokraatliku riigikorra negatiivseks arvustamiseks. Kodanikule tuuakse ette — tänu sõna-, mõtte- ja koosolekuvabadusele — vaadake, teie poolt valitud esindajad ei toimi riigi huvides, ei toimi rahva huvides, vaadake, kuidas teie esindajad on väljas ainult enda kasude kaitsmisel, nad ajavad onupoja-poliitikat, soodustavad oma tegevusega korrupsiooni, nad varastavad riiki jne., jne. Sealjuures esitatakse veel sääraseid küsimusi — kas olete niisugust asja varemini kuulnud, kas vanasti sääraseid asju juhtus ja lubati jne. jne.

Lihtsameelne kodanik, kes ei tea sellest kiidetavast vanast ajast rohkem midagi, kui kirjutasiid toleaja ajalehed, ta ei tea või unustab seal juures, et sel „heal vanal ajal“ oli ajalehele öeldud, mida ta kirjutada võib, ja ta kuulis halba sellest vanast ajast ainult revolutsiooni päevadel, lööb siis tõesti kahtlema — et mis väärtus see sõna- või koosoleku- jne. vabadus lõpuks ongi või mis kasu on sellest, et ma sellele või teisele saan oma hääle anda parlamendi või riigipea valimisel. Säärase meeoleolu tekkimisega ongi demokraatia põhitoad kõikuma löödud, ja kui sellele meeoleolu

seltsib soov ja usk saada paremat riigikorda, siis on sellega loodud küllaldane pind ja võimalused demokraatlikust riigikorrast lahkumiseks, et asuda uuele katsetamisele.

Teame, et Itaalias käib võidurada 1922. a. alates fašism, Saksamaal 1932. a-st rahvusotsialism; ka Nõukogude Venemaa, mis on demokraatliku riigikorra päevi tunda saanud ainult vähesed kuud, on praegu kommunismist üle jõudnud puhtakujuulisema riigisotsialismini. Nende kolme suurriigi valitsemise kord põhineb n. ö. poliitilise aristokraatia põhimõttele, kusjuures sama poliitiliselt eesõigustatud ja riigi valitsemisel kaasa toetseva kodanikkonna organiseerimine on teostatud kõlkvõimsa „juhi“ käskudele tingimusteta allumise põhimõttele. Kuid demokratismi põhimõtted on taganemas ka paljudes teistes riikides, nagu Austria, Poola, Leedu, Läti ja ega pole vististi ka ekslik, kui võidi kahelda Eestigi rahva laiema massi vaimustuses demokraatia hüvede suhtes, eriti kui see vastu võttis 1933. a. Põhiseaduse muudatused.

Kogemused, mida on andnud ajalugu ja need eelmainitud tõsiasjad, mis räägivad riigi demokraatliku valitsemise korra kasuks, sunnivad aga ettenägelikke riigijuhte suunama oma pilgud ikka ja jälle demokraatia poole. Oldakse teadlik, et varemini või hiljemini sirutavad jälle oma käed demokraatia poole rahva suured massid. Ettenägelikud riigijuhid on teadlikud, et diktatuurile rajatud riigikord võib rahuldavalt teotseda ainult seni, kuni riiklik mehhanism töötab seal absoluutselt veatult. Esinevad aga väiksemadki vead, mis kanduvad ka rahva kõrvu, siis algavad aktsioonid selle riigikorra vastu, kuni ta uuesti kokku variseb. Need aktsioonid on seda teravamad ja laiaulatuslikumad, mida tugevamalt end tunda annab surve, mida on tahes-tahtmatult sunnitud oma kodanikkonna suhtes kasutama diktatuuri teostav riigijuht. Sealjuures ollakse teadlikud, et aktsioone, mis on suunatud riigivalitsemise korra vastu, ei suudeta jäädavalt pidurdada, kui need aktsioonid on tingitud poliitiliselt arenenud kodanikkonna endaavalduse tarvidusist, sest nende alusena on

rakendatav Newtoni kolmas seadus: aktsioon võrdub reaktsioonile.

Et aga diktatuuri põhimõttele rajatud riiklik mehhanism on kergesti võimalikud mitmesugused vead, selles veendume, kui teame, et kui demokraatliku riigikorra ühe olulise puudusena nähakse igasuguse korruptsiooni likvideerimise raskepärast võimalust ja et diktatuurses riigis on korruptsioon väga kergelt likvideeritav, kui kõik riigi juhtimisel tegelevad isikud on absoluutselt ausad ja võitlevad ainult riigi huvide eest; pole nad aga seda või pole seda osa neist isikuist, siis ei ole võimalik suurem korruptsioon ühegi riigivalitsemise vormi juures, kui on ta seda diktatuuri põhimõttele valitsetavas riigis. Töötab ju diktatuurne riik hierarhia põhimõttele ja kui üks lüli selles ametnike ahelas ei täida oma ülesandeid temale määratud ulatuses, või ei suuda ta seda täita, või soodustab ta korruptsiooni otseselt, siis katkeb temast alates alamate ametnike korrapärane kontrollimine ja tavaline kodanik satub ametnike meelevalla alla ilma, et sealjuures alati vastav ametkond tarvitseki kuritahtlikult teotseda. Mida kõrgemal säärane lüli asub vastava riigi ametnike ahelas, seda laiaulatuslikum on selle riigi ametnike meelevall ja seda vähem jääb kodanikel võimalusi oma õiguste kaitsemiseks.

Ettenägeliku riigijuhi ülesandeks on seepärast nii kaasajal kui ka tulevikus leida abinõusid, mis võimaldaksid tema kodanikkonda kasvatada poliitiliselt küpseks rahvaks, kes oleks suuteline valitsema riiki demokraatia põhimõttele säärasel, et iga üksikkodanik oleks teadlik oma ülesannete tõelisest suurus ja et iga kodanik teaks, kui kusagil kehtib põhimõte — üks kõigi eest, kõik ühe eest — siis kehtib see esijoones riigi, ja eriti väikese riigi suhtes, kes tahab püsima jääda.

Selles raskes ja vastutusrikkas, kuid ka tänuväärse ülesandes peavad oma riigi juhte toetama vastavate riikide kõik kodanikud, kes selleks suutelised. Siin ootab raske ülesanne iga kodanikku ja see ülesanne pole ainult tänaseks-homseks, vaid alatiseks, kuni see rahvas tahab püsida iseseisva riigina.

Seltside ja ühingute arhiividest.

O. Liiv.

Rahva isetegevus registreerub kõige kujukamalt seltside asutamise ja nende tegevuse kaudu. Riigi- ja omavalitsusasutustel on oma kindlapiirilised ülesanded seadusandluse, õigusemõistmise, valitsemise, haridusliku tasapinna arendamise, riigi- ja kodanikekaitse, sotsiaalse hoolekande ja majanduslike ettevõtete alal, seltskondliku isetegevuse seisukohalt saavad need asutused anda ainult juhiseid ja toetusi ühel või teisel teel ning teostada riigipoliitilist kontrolli. Rahvaliikmete vaba organiseerimine oma huvialade kohaselt peab vabatahtlik olema, et olla jõuline ja arenev. »Kroonu« ei saa kõike teha.

Seltskondlikus isetegevuses avaldub vastava maa ja rahva hariduslik tase, poliitilised ja kultuurised soovid, ühtekuuluvuse tegevus, ideelisus. Sellelt seisukohalt on tarvilik tutvuda meie seltskondliku organiseerimise arenguga, selles aset leidnud suundadega ja meie näeme üksikute seltside tegevust alade kaupa summeerides, mida tähendab vabatahtlik seltskondlik töö ning kuivõrd tähtsat osa on kogusummas etendanud organisatsioonid igalt alalt, et õhutada rahvuslikku iseteadvust, parandada üldist majanduslikku korda, võidelda surve vastu, tõsta hariduse üldist koefitsienti, võita ja säilitada rahva iseseisvust. Kahjuks meil ei ole veel ilmunud ülevaatlikku teost Eesti seltskondliku isetegevuse üle minevikus ja olevikus, mis lubaks määrata ta osatähtsust meie rahva üldises arengus, kuigi see osatähtsus on määratu suur.

Kõigile on selge, millist tähtsat osa kandsid meie seltskondlikud ettevõtted möödunud ja käesoleval sajandil, kui valitsevaks oli Eestis veel võõras võim. Sääraste seltside algus varemajal ise oli mannetu, vaevaline ja tihti võõra eestkostmise all. Pasunakoovid, laulukoovid, hiljem laulu- ja mänguseltsid vabanesid aga peagi sellest eestkostmisest, kujunesid rahvusliku iseteadvuse äratamise kolleteks, nagu olid seda ka põllumeeste- ja karskuseeltsid. Kauem püsis see eestkost tuletõrjeseltside alal.

»Estonia« ja »Vanemuine«, Aleksandri-kooli

peakomitee koos abikomiteedega, Eesti Kirjameeste Selts, Eesti Kaubalaeva selts »Linda«, Tartu ja Viljandi Põllumeeste-seltsid panid õigema aluse meie seltskondlikule organiseerumisele. Karskuseseltsid, hariduse- ja raamatukoguseltsid, tekkivad Eesti kogudused linnades, jne. jne. katsid tiheda võrguna juba käesoleva sajandi alul meie maa. Poliitilised rühmitused ja üliõpilasorganisatsioonid seltsisid neile lisaks. Rahva teadliku osa enamik löi kaasa linnades ja maal seltside tegevusse ja see on haarav, millise innustusega sageli teotseti. Kui varemajal alustoeks seltskondlikus organiseerumises ja tegevuses olid eriti maakoolmeistrid, siis iga aastaga ikka rohkem seltskondlikke kihistusi võtab neist osa.

1905. a. peale maailmasõjani ja selle kestes differentseerub Eesti seltskondlik elu üha enam ja erialadel tegutsevate organisatsioonide juhtideks asuvad ikka enam keskseltsid ning liidud. Nende kaudu toimuv seltskondlik äratustöö tuli suureks kasuks meie iseseisvumisel uue riigi loomise juures. Iseseisvas Eestis seltside ja ühingute areng on omaette peatükiks. Paljud endised ülesanded langesid ära, juurde tuli aga veel rohkem nõudlikumaid ja vastutusrikkaid ülesandeid. Nii see on kestnud tänapäevani.

Meie seltskondliku elu välispilt, mis oleks saadav meie seltside ja ühingute arenemise uurimisel, oleks kindlasti väga vahelduv oma üksikosades, osutades tõuse ja mõõne, suuremat ühistööd, aga ka järgnevat väiklast killunemist. Vastavalt meie uuema ajaloo erinevatele aegadele ja päevanõuetest tekkivaile ülesannetele kujuneb üldpilt väga kirjuks, kuid üht joont ta nähtavasti säilitab kogu aeg — meie rahvusliku jõu enesetundmise ja rahva soovide konkretiseerumise kasvavat arengut.

Selles seltskondlikus tegevuses, hiljem parteide tekkimisel ka poliitilises võitluses, niipalju kui seda saadi toimetada Vene valitsuse poolt seatud kitsais raames, kerkivad kujukalt esile ning kujunevad isiksused. See tegevus on kujundanud meie rahvajutte

ja karastanud neid. Palju kogemusi võidi kaasa võtta hilisemasse tegutsemisesse Eesti vabariigi põhjendamise võitlustel.

Kõik see ülalloodatu kajastub väga tugeval määral meie seltside ja ühingute protokollides ja muus kirjalikus asjatoimetuses. Kuna uurimisala ise on üks tähtsamaid ja huvitavamaid meie uemas ajaloos, siis on seltside ja ühingute arhiivide alleshoidmine, mis võimaldab seda uurimist, erakordse tähendusega.

Millist väärtuslikku ainet need materjalid suudavad pakkuda, seda tõendavad kujukalt seniilmunud ajaloolised ülevaated seltside tegevuse kohta, eesotsas F. Tuglase »Eesti Kirjameeste Seltsiga«, Estonia, Vanemuise j. t. kohta käivate teostega.

Jättes siinkohal kõrvale niisugused organisatsioonid, mille sihiks on tegutsemine ühistegevuse, põllumajanduse, tööstuse, rahanduse, kaubanduse ja muudel erialadel, samuti usulisel alal, rõhutagem vajadust, et vabaharidustöösse rakendunud organisatsioonid hoolitseks oma organisatsiooni kirjavahetuse, nii endise kui praeguse, korrashoiu eest. Nende ridade kirjutajal on endal mitmeid kogemusi, samuti talle on korduvalt kõneldud, kuidas õige paljude seltside ja ühingute kirjavahetus on halvas korras. Osa protokolliraamatuid endiste aastate kohta on endiste juhatusliikmete käest kaotsi läinud või on nad

praegugi laiali nende käes, oma tegevuse lõpetanud seltside arhiivid mõnes kohas koguni hävinud.

Olukord nõuab tungivalt parandamist. Seepärast ei ole ülekohtune nõuda, et organisatsioonide juhatused koguks ja seaks korda oma arhiivid, hoolitsedes selle eest ka tulevikus. Oma tegevus lõpetanud või lõpetavate seltside arhiivid, niipalju kui neid veel suudetakse koguda, peaks võetama üle mõne vastavahilise naaberseltsi poolt või saadetama Eesti Kultuuriloolisele Arhiivile Tartu, kus nende kõige õigem asukoht ongi. Kaalumisel on viimasel ajal kodukohamuuseumid ja -arhiivid, mille asutamiseks kohtadel siin ja seal huvi tuntakse. Sarnase arhiivi asutamise puhul võiks jääda ka kohapeal tegutsenud seltside arhiivid sinna. Tähtis oleks, et organisatsioonides leiduks mõnedki isikud, kes asja omale südamelähedaseks võtaksid ja selle eest hoolitseda püüaksid, et nimetatud materjal ei häviks, vaid leiaks vääri- vat alleshoidmist. Meie arhiiviasutused, nagu Riigi Keskarhiiv ja Eesti Kultuurilooline Arhiiv Tartus, samuti ka Haridusliit Tallinnas kindlasti ei keelduks andmast võimalikku abi kui kohapeal vajatakse juhiseid neis küsimustes.

Tahaks loota, et organisatsioonide juhatused võtaksid seda küsimust küllalt tõsiselt ja ei lükkaks selle korraldamist homsele päevale.

Maateater.

Nutt ja naer laval.

Nutt ja naer — need on kaks tähtsat nähet, millega näitlejal laval pea igal sammul tuleb tegemist teha. Püüame neid siin J. Pisarenko järele lähemalt tundma õppida.

Meie teame, et naer ja nutt kujutavad endist vastastikku kontrasteerivaid nähteid. Ääretu rõõm kallutab kurbusele ja pisaraile. Seda kontrastijõudu võime kõige sagedamini

panna tähele laste juures — isegi ilma nähtava põhjuseta näeme siin sageli üleminekut pisaraist naerule ja ümberpöördukt.

Järeldus on selge: naer läheb kergesti üle pisaraile ja ümberpöördukt. Sellest järgneb iseenesest, et naerev nägu (naeru miimiline ilme) läheb kergesti üle nutvale (nutu miimiline ilme).

Anatoomiast on teada, et nuttu ja naeru

juhivad: 1) hingamislihased, 2) näolihased ja 3) pisarnäärmed.

Hingamislihaste liigutus. Naer ja nutt on reflektiivsed hingamislihaste liigutused, neid kutsuvad esile välised (kehale mõjuvad) või seesmised põhjused.

Nutu ja naeru välisteks põhjusteks on valu ja kõdi, s. t. mitmesugused tundeerkude muljed. Tundeerkude tugevad muljed tabavad väga kergesti hingamiserkusid ja häirivad nende rütmilisi liigutusi. Nii näiteks peatub hingamine, kui äkki sukeldume külma vette.

Tavalises hingamisprotsessis on hingamislihased rahuseisukorras ja õhk lükatakse välja rinnakoopa surumise teel.

Naeru juures õhuvool hingatakse väljatõugetega, nutu juures hingatakse sisse samaviisi.

Kõdi mõjub ärritavalt tundeerkudele ja mõjutab nende kaudu ka hingamislihaseid. Valu kui nutu põhjus avaldab nõrgendavat mõju tundeerkudele ja nende kaudu ka hingamislihaseile.

Nii siis on naer suurendatud väljahingamisliigutus, nutt — nõrgendatud sissehingamisliigutus.

Nutu ja naeru seesmised põhjused. Naeru ja nutu, mis on kutsutud esile seesmiste põhjustega, s. o. rõõmsate (naljakate) või kurjade kujutlustega, seletuse juures tuleb valjult pidada kinni põhiprintsiibist, et lihaseiliigutused (ilmed) käivad tundemuljete kohta. Suur rõõm, millel on sama ärritav mõju ergukavale, kui keha kõdiaistingul, kutsub esile naeru, s. t. suurendab hingamisliigutuse. Suur kurbus, mis jätab rõhuva mulje ergukavale — samuti kui kehaline valuaisting — kutsub esile nutu. Kui me mõistuses, vaimus tekib meeldiv kujutus — me naerame. Kui meid aga tekkinud kujutus üllatab ebameeldivalt, siis, kuidas meiega ka ei naljatataks, meie ei naera. Vaimsete kujutlustega esilekutsutud naer seletub kujutletud kõdiaistinguga, kuna koomilise füüsilise aisting mõnes suhtes sarnaneb kehalisele kõdiaistingule. Mõlemaile neile aistingule on ühine üksteisse

segunev iseloom, mis puudub kõigil teistel vaimsetel muljetel.

Näolihaste liigutused naeru ja nutu juures seoses muutunud hingamisliigutustega on reflektorsed. Hingamislihaste reflektorsed liigutused kutsuvad omakorda esile näo reflektorsed muudatused. Nägu siirdub rahuasendist kord naeruasendisse, kord nutuasendisse. See annab meile võimaluse tunnistada näolihaste reflektorsed liigutusi naeru ja nutu juures miimilisteks liigutusteks.

Näolihased olenevad peamiselt näoergust. See erk algab tundeerkude keskusest. Seepärast viimaste tugevad muljed tekitavad näoergu reflektorse ärrituse, aga tema kaudu hingamis- ja näolihaste ärrituse.

Näolihaste liigutused naeru juures. Naeru juures astuvad peamiselt tegevusse lihased, mis tõstavad pealmist huult. Nende lihaste tegevus muudab väga nägu. Laialivenitatud ülemise huule alt paljastuvad hambad. Sõõrmete juurest lähevad kõverjoones suunurkade poole sügavad kortsud. Põsed tõusevad üles lihaste kokkutõmbumisest ja moodustavad terava kortsu silmade all ja väikesi kurdusid silmade väliste nurkade juures. Neid kurdusid nimetatakse tavaliselt „kanavarvasteks“.

Nii muutub näoilme tavalise naeru juures. On aga veel olemas mitmesuguseid naeruaastmeid.

Näolihased on võrratult liikuvamad ja vastuvõtlikumad kui hingamislihased. Seepärast avaldub nende tegevus sageli ka siis, kui viimased on alles rahuasendis ja naerma hakkamine väljendub naeratuses, s. o. suulihaste kokkutõmbumises. Seejuures suunurgad venivad ja huuled avanevad ainult pisut, aga mõnikord jäävad üsna kokku. Kõige nõrgem naerulihaste kokkutõmbamine — vaevalt tõmblevad suunurgad. Niisuguste naerulihaste liigutuste juures ilmuvad mõnikord lohud põskedesse, mis annavad näole eriti meeldiva ilme, sest seda laadi naeratus rikub kõige vähem suuvormi. Kui naeratus siirdub naeruks, lohukesed muidugi kaovad ja nende asemele tekivad kaks kortsukest, mis on paralleelsed alumiste kortsudega, mis moodustuvad suu juures.

Tihti tõmbleb naeratus juures ainult

üks suunurk. Niisugusel naeratusel on sunnitud iseloom, just nagu inimene ei teaks, kas naerda või mitte. Muide, paljude juures tõmbleb üks suunurk rohkem kui teine, sest suulihased on ühelt poolt enam arenenud kui teiselt poolt. Üldse võib väga harva näha inimese kehaliikmete ja lihaste mõlemapoolset ühetasast arengut. Tähendame veel, et sunnitud naer tekib sageli soovist varjata teatud hingelist seisukorda, näiteks viha, häbi, argust.

Nii nagu kestev kõdi läheb üle valuaitinguks, nõnda ka kestev naer kannab vullist iseloomu. Seepärast tekivad tugeva naeru juures laubale vertikaalsed kortsukesed, mis on ebameeldiva: tunde miimiline väljendus. Väga tugeva naeru juures, kiiremate ja tugevamate sissehingamisliigutuste tagajärjel, õhust tuleb puudus ja näolihased tõmbuvad kramplikult kokku. See valuaiting väljendub miimiliselt kibeduse ilmega suu joones.

Pisarnäärmete osavõtt naerust ja nutust. Sageli tekivad tugeva naeru juures pisarad, laugude kramplikult kokkutõmbunud rõngaslihase rõhumise tagajärjel pisarnäärmetele.

Samasugust rõngaslihase rõhumist võib panna tähele ka nutu juures. Vahe seisab ainult rõhumise tugevuses

Tehniline üleminek nutult naerule ja ümberpöördukt. Jääb veel seletada, kuidas naer läheb tehniliselt üle nutule. Naerva näo muutumine nutvaks on ebatavaliselt eriti kahest väikesest lihasest. Naeru juures, nagu me teame, on ülemine huul tõstetud, põsed ka, tõstetud sõrmete juurest laskuvad suunurkade poole kaks kortsukest, silmade juure tekivad „kanavarbad“. Eelnimetatud kahe lihase väike kokkutõmme — ja pilt muutub: sõrmed laskuvad, ülemine huul venib laiemaks, laubale ilmuvad vertikaalsed kortsud. Meie ees on nuttev nägu.

On muidugi arusaadav, et ülaltoodu ei ammuta veel kõiki selle keerulise ala küsimusi, aga kui need äratavad huvi ja sunnivad lugejat peegli ees harjutama kas või näolihaste algliigutusi, siis võib peagi miimika alal midagi saavutada.

Peab aga alati meele pidama, et miimikat ainult siis võib nimetada miimikaks, kui ta tingi-

mata ja vastuvaidlematult on meie seesmist (hingeliste) elamuste resultaat, kui teda saadab mingi meeoleolu. Sellega erineb miimika grimassist. Aga kui sageli näeme laval vanu, šabloonseid miimilisi võtteid. Kõik too huulde hammustamine, silmade pööritamine ja muu vigurdamine on lühidalt öeldes vilets veider grimass. Kõik too pole seesmise elamuse resultaat. Ainult tõeliselt läbielatud miimika võib huvitada tõelist meistrit.

Sellepärast soovitame ühe või teise miimilise ülesande täitmisel (eriti harjutustel) kõnelda endamisi mõttes sõnu või lauseid, mis omased ühele või teisele ilmele, aga hoopiski mitte liigutada huuli. Soovitame samuti pidada meele, et näomiimikas langeb tähtsam osa silmadele. Seepärast on tingimata vaja tihti kontrollida nende ilmekust. Selleks kaetakse kinni suurem osa näost, jättes lahti silmad ja kulmud ja püütakse silmade ilme järele aimata üks või teine meeoleolu, mis on väljendatud miimikaga.

On endast mõistetav, et miimikas nagu igas teiseski kunstis on väärtuslikud need näod, mis ilma erilise pingutuseta ja minimaalse jõukulutusega väljendavad täielikult ja selgesti ühe või teise miimilisi ülesandeid. Kuid... see langeb osaks ainult vähestele. Meie aga peame silmas pidama igasugu nägusid — väga liikuvaid ja vähem liikuvaid. Väga liikuv nägu vajab korrektoori, rohkem aga miimika täpsuse järelvaatamist, kontrollimist, kui ta harjutamist näolihaste mehaaniliste liigutustega. Sageli kohtame aga niisuguseid nägusid, mis mingisuguste pingutuste juures pole võimelised midagi väljendama oma lihase liigutustega. Niisuguste nägude koht pole laval.

Võib kohata ka nõndanimetatud „vale miimikat“, teinekord isegi suurte näitlejate juures. Näiteks, kui nägu tahtmatult asetub naeratusel, kuna aga samal ajal silmad nutavad või ümberpöördukt — kui tugeva naeru juures silmad ja kulmud tahtmatult toovad näkku kannatuse ilme. Niisugune alateadlik miimika defekt on näitlejale suuremaks riskiks, kui isegi väheliikuv nägu, mis, kui ta

ei soodusta mängu, ometi ei häiri muljet. Vale miimika on seda suurem halbust, et lahti saada pole temast kergem kui mõnest vanast kroonilisest haigusest. Päästmine võib tulla ainult visa töö kaudu, alalisest näolihaste võim-

lemisest ja hoolikast korrektoorigist, kuni saavutatakse täieline oskus valitseda näo väljenduslihaste liigutusi. Viimane aga ei ole ainult hädavajalik laval, vaid küllalt oluline eluski.

Silmad.

Näitleja näoilme laval keskendub silmades; neis on valgus, selgus, elu; neist otsib publik näitlejat, tahab teda mõista. Kui silmad ei väljenda midagi, kui nad ekslevad ringi, ei tunne huvi selle vastu, mida räägitakse või mis tehakse, siis on publik segaduses, ei saa aru, milles asi seisab ja küsib endalt: „Mis see on? Ta ei kuula. . . Kelle peale ta vaatab?“

Las' ta silmad näevad toda, mida ta jutustab ja publik siis näeb seda ka peegelduse tõttu ta silmis. **V a a t', s e e p ä r a s t e i t o h i j u t u s t a d a s e i s t e s p r o f i i l i s.** Teie võite alata kõnelust, vaadates kaaskõnelejale näkku, kuid aegamööda hakake pöörduma; vaat' nüüd olete juba otse publiku poole ja teie silmad peatusid juba ühel punktil, millest nad enam ei pöördu kõrvale, sest sääl te ju näete seda, millest jutustate (See ei tähenda — vahtida publikusse!) See peatunud pilk sunnib publikut hinge pidades jälgima teid. See, mida te kavatsete hääldada, keskendus juba teie silmades, enne kui läks üle huultele ja sõna otsekui teiskordselt löikab publiku mõistusse selle, mis on märgitud juba pilguga.

See silmade liikumatus ei tohi olla vähem

märgatav ka siis, kui teie kuulate. Kui teie ei jälgi silmadega seda, mida kõneleb teie kaasnäitleja, publik ei usu selle tähtsust, mida te kuulata nii loult, või teda hämmastab teie ükskõiksus.

Mõned näitlejad, väga andekad plastilises suhtes, armastavad mängida seljaga. Selg võib kummarduda, tõmbuda küüru, sirguda ja olla uhkelt-härrandlikult tagasi lükatud; äärmisel juhul ta võib isegi kuulutada. Kui aga partner teile laval heidab näkku hirmsaid solvamisi, siis publik ei taha näha teie selga; mitte selja järele ei jälgi publik, kuidas kasvab teie imestus, pahameel ja viha, mis põhjustab teie järgnevad teod. Teil ei õnnestu see kunagi, et kõigi nende varjundite väljendamiseks teie seljal oleks sama palju ressursse kui teie silmadel.

Teatris pole muide ühtki absoluutset reeglit, seepärast võib tuhandel viisil juhtida, piirata või täiesti katkestada (ikka asjaolude kohaselt) pilgu liikumatust, mida ma soovitän näitlejale, kui ta kedagi kuulab. Silmad jälgigu alati tegevust, kuid võib kuulata, aga seda mitte välja näidata või isegi teha nagu, nagu ei kuuleks. Coelaine (vanem).

Peab hääldama.

Näitleja esimesed jõupingutused kuulugu hääldamise tundmaõppimisele. See on aabits ja ühtlasi kunsti kõrgeim tipp. Kui pöördud publiku poole, on tingimata vaja olla arusaadav, järelikult tuleb selgesti hääldada.

Kuid loomulikkus? — Kas pole siis vaja kõnelda loomulikult? Mitmesaja kuulaja poole, kes on kogunenud teatrisaali, ei saa pöörduda nii kui kahe-kolme seltsimehe poole, kellega istud kamina ees. Kui mitte kõrgendada häält, ei kuule keegi sõnu.

Hääl olgu sama hästi välja töötatud kui

näitleja välimus. Olgu teil siis, osa kohaselt, piuksuv, silmakirjalik, hiiliv, pilkav, häbe-matu, kõlav, kirglik, liigutatud või nutune hääl. Armastajate hääl pole niisugune kui see, millega kõneleb notar.

Laval ei tule kõnelda nii nagu ajaksid juttu; peab hääldama.

Hääldage lihtsalt ja loomulikult, see on hea — kuid tingimata hääldage.

Hääldama tähendab muudugi ka kõne-
lema (laulda ei tohi kunagi), kuid hääldama tähendab fraasidele ja nende peasõnadele

anda täieline tähendus, minna libisedes üle siit, teha rõhk seal, märkida ära tasased ja esiletungivad kohad, jaotada valgus ja varjud. Häälde- ja tähendab anda mõttele vorm.

Fraas, mis on täitsa värvitu, kui teda öelda lihtsalt, saab aga paenduvuse ja kuju, kui teda hääldata — ja ta muutub kunsti- teoseks.

Kuid selles ei tohi minna äärmusteni. Ainult halb näitleja treib laused liiaks välja, ühesuguse hoolega laskub kõigisse detailidesse, ei oska rahulduda seal, kus see vajaline, pinnapealsusega, et selle kõrval töötada välja ja muuta reljeefseks mõni tähtis joon.

Ei ole küllalt sellest, et kõnelda osa, hääldata kõike ilma valikuta tähendaks minna liig kaugemale; töö asub keskpaias.

Peaasi on olla arusaadav. Ja seepärast tuleb end harjutada mitte ruttama. Kiirkõne viib pobisemiseni.

Ainult siis, kui te ütlete endale: „Jumaluke, kuidas ma venin. Ei tulegi lõppu. Olen kindlasti halastamatult igav“ — ainult siis te lakkate kõnelemast liig ruttu.

Tuleb selgesti rääkida isegi kiirkõne juures, aga pikkamööda eraldades üksikuid silpe, kuid mitte välja tagudes neid, pannes rõhke, kus vaja, jälgida õieti kirjavahemärke, mõõtes lõppeks hääle jõudu kohaga, kus kõneled.

Võime kindlaks määrata tempo — vaat' selles on jõud.

Coclaine (vanem).

Mitut proovi

ehk harjutust vajab keskmise pikkusega 3—4 vaatusliku näidendi etendusküpseks õppimine meie maalavadel?

Seltside aruandeist nähtub, et sellise pikkusega näidendeid kõige rohkem viiakse lavale 6—7 prooviga, vähem on näiteseltskondi, kes teevad 8—10 proovi, ainult üksikud aga, kes teevad üle 10 proovi. Ei puudu muidugi ka näitetruppe, kes juba 3-da või 4-da proovi järele tükiga publiku ette lähevad, aga nende tööd on juba raske tõsiselt võtta.

Kui suur proovide arv oleks siis normaalne? Täpselt ära määrata on muidugi raske. Väga palju oleneb siin tüki nõudlikkusest, näiteseltskonna töö intensiivsusest jne. Aga mingisuguse arvu peaksime siiski aluseks võtma ja seda kindlaks teha on võimalik.

Meie kutselised teatrid valmistavad sellise pikkusega näidendeid etendusküpseks 3—4 nädala jooksul 20—25 prooviga, kusjuures iga proovi pikkus on keskmiselt 4 tundi.

Maalavadel, kus võimalik on nädala jook-

sul teha ainult üks kuni kaks harjutust, peaks sellise näidendi ettevalmistus kestma vähemalt 2 kuud, proove tuleks teha selle aja jooksul vähemalt 10—12 ja iga proovi pikkus peaks olema vähemalt 5—6 tundi. Siin juures olgu aga veel tingimata nõutud, et näitlejad juba esimesel korralisel proovil pärast seadeproovi omi osi oskaksid vabalt etteütleja järele ja et eelpeaproov läheks täiesti ilma etteütleja abita.

Tuleks üldiselt aluseks võtta, et tükiga ainult siis tohib publiku ette minna, kui see vähemalt läheb täiesti ilma etteütlejata.

Tuleb pidada meeles, et publik oskab vägagi hinnata korralikult ettevalmistatud etendust ja ettekande väärtusest on sõltuv vaatlajate rohkus, mis tingib ühtlasi suuremaid sisetulekuid seltsile.

Sellepärast on vaja hakata kõige tõsisemalt rõhku panema näidendite korralikule ettevalmistusele. A. S.

Kirjad Vahamalt.

Elmo Ellor.

Lgp. lugejal Juba siis, kui mul veel päris selged polnud „r“ tähe õige häälde- ja tähenduse saladused, sattusin Vahamale. Sattusin mängima näitelavale, mida tookord alles büüneks hüüti,

pudi-keelega poisu-jõngerjat. Sest saadik olen oma hinge Vahama kurjale-vaimule müünud. Ja pole siis midagi imestada, kui nüüd, juba suures mehe-eas, julguse võtan avaldada oma

loenguid Vahamalt. Mu kirjad pole kaugeltki nii huvitavad kui näiteks mõne Abessiinia uurija omad, sest Vahamale pole ka ometi nii palju kilomeetreid. Oi, hoopis mitte! Vahama ulatub kõikjale, kuhu küünib „Arengki.“ Kus asub siis öieti see salapärane Vahama? Mis tähendab, kirjad Vahamalt? Ei midagi rohkem, kui — V a b a h a r i d u s t ö ö m a a l t .

Lavakunstist.

Tõesti sündinud lugu.

1934. a. sügisel avati V. maakonnas üht äsja valminud rahvamaja. Peol määratu rahvas. Näidendiks vanameistri A. Kitzbergi „Neetud talu.“ 1. v. võis kuidagi leppida, kuid 2. v. toodi juba lavale Heinrich kahe mehe vahel, 3. v. oli hirm, et Heinrich kas kukub alla orkestri-ruumi trummi sisse või langeb kulssidest läbi, 4. v. hoiti teda alul nõeltega torkides ja jalgadega pekstes ülal, ent vaatuse keskpaiku vajus siiski kokku — surmaunne. Mispärast? Oli niipalju pudelist 45⁰ inspiratsiooni võtnud. Pealegi ehtis sama härra nimi kuulutusi — näitejuhina.

See pole ainuke juhus. Nende ridade kirjutajal on korduvalt võimalus olnud näha tegelasi, kelle pärast on pidanud mitte üksnes publik, vaid ka kulssid punastama!

Meie ei kõnele enam „pöörastest jantidest“ ega „suurtest naljaõhtutest“, meie kõneleme juba lavakunstist ja külateatreist. Kuid, mis kunst või teater, mis rahvakasvatamine ja esteetilise meelelahutuse pakkumine sünnib joo-
nud tegelastelt?! Kuidas võetakse vastu joo-
nud instruktorit, kõnemeest, kirikuõpetajat?! Heldeke, samad ülesanded tähtsuse poolest on ju ka külalavadel!

Ja, aga . . .

„Ja, aga . . .“, öeldakse, „vanad tegelased on harjunud jooma, teisiti ei tule lavale.“

Mis siis teha? Üks valik, kas pidu ära jätta või tegelane täis joota. Mis oleks parem?

Ma tean ainult üht vastust: Jäägu siis näidend ette kandmata!

Siis ei saa seltsi nimi ega näidend rikutud, ei saa publik alahinnatud, ei saa määratud vabaharidustöö lipp ja peamine õnn: noorematele tegelastele jääb andmata

halb eeskujul! Ehitatagu siis näidend juba noortega — nemad edaspidi oskavad puhta hoida rüvetamise eest oma vaimu-templi!

Leidub ka teisi teid.

K o d u k o r d .

Igal lavaringil, näitetrupil peab olema oma kindel kodukord ja see peab kategooriliselt alkohooliste jookide tarvitamise tege-
laskonnal tööl ära keelama. Selle vastu patustajad peavad lahkuma ringist ja kõrvaldatama lavalt. Leidub palju teisigi moraalseid surveabinõusid. Ei ole midagi haavavamamat, kui juht mõnele sellisele saksale tähendab: „Palun lahkuge, kodukord ei luba joomareid rahvamajja, ammugi lavatööle!“

Tehku streiki, vastu-agitatsiooni — nendega lööb ta ainult ennast ja aitab ringi mehisust populariseerida.

Mida ma aga ammu olen imestanud:

„Miks politsei joo-
nud inimesi lavalt kui avalikust paigast ei toimetata aresti-kambrisse?!“

Niisugune seadus kuluks marjaks!

Ja seltside revisj. komisjonid! Kas teil piinlik pole tegelaste viina-arveid vastu võtta?!

Ja vanemad! Kas teie lasete oma lapsi koos joo-
nutega näitelavale, koos napsu võtma?

K n i k s - M a r i c h e n i d .

Selle seisuse moodustavad need tegelased, peamiselt tütarlapsed, kes palju palumist tahavad. Ja need, kes täna osa vastu võtavad, homme aga jälle ära annavad. Ja — need, kes peretütardena tunnevad, et nende „au“ ei luba teenija-rolli mängida.

Mis nendega teha?

Ei ole ju näite- või ringijuhil, samuti kaastegelastel, midagi närvesöövamat, kui sellise piripilli potitamine.

Palumise ja mangumisega ongi need tüübid ära rikutud. Seda ei tohi olla!

Mõnikord aitab neile juba teatavast boikoteerimisest ja kõrvale-jätmisest. Küllap otsivad ise tee teiste juurde. Mõnikord ka väga asjalikust ja jämedast kohtlemisest.

Kusagil saadi ühe neist „Kniks, Marichena“ sedamoodi valmis:

Enne peaproovi toodi prl. P. poolt lahku-
miskiri. Saadi suure tegemisega asetäitja.

Enne lavariide (eesriide) kerkimist, mil
prl. P. ise esimeses reas istus ja kuuldavasti
publikut informeerinud, et ta „popsniku tü-
tardega häbeneb lavale minna,“ teatas seltsi
esimees umbes nii:

„Palun lugup. publikut vabandada, kui
meie näidend küllaldaselt hästi ei lähe, sest
alles eile ütles prl. P. osast ära ja asendajal
puuduvad tarvilikud harjutused. Mul on tõesti
kahju, et prl. P. teid, lugup. publik, nii ala-
hindas keeldumisega teie ees esineda. Andke
talle andeks, ja ühtlasi austus prl. P.-le, et
ta ei häbene istuda esimeses reas.“ (Maru-
line aplaus, nööked prl. P. nahal).

Tulemus: 75% tervest aastast ei nähtud
prl. P-d rahvamajas. Praegu on 3-dat aastat
kohusetruum tegelane. Üks isa ütles ise
nende ridade autorile: „Mu tütar oli ka osa
vastu võtnud, hakkas torisema — näh, keva-
dine muda tuli peale — vaja osa ära anda,
halb harjutustel käia. Tahtsin teisele mala-
kat võtta, viimaks kuule veel ise maida
kohta seda peo saalis, mis mullu P. tütre
kohta!“

Veart vanamees, väga veart vanamees!

Ent: Vahend on hea asi, kuid
ärgu sellega mängitagu kerge-
meelselt!

Hunhuusid.

Räägitakse, et hunhuuside maal suurtel
rahvaetendustel puuduvad täiesti etteütledjad.
See on ju õige ja loomulik. Kes tahab au-
hinda jooksus saada, seda ei talutata? Kes
tahab laval teenitud aplausi —
see löikab selle pälvitult tööga

ja ei mõtlegi seda jagada kellegi
etteütledjaga.

Kuid meie Vahamal olevat veel selliseid
lavasid, kus lava ees aukohal padakonnana
kükitavat näotu etteütledja kast ja kand-
vaks tegelaseks olevat etteütledja.

Näh, küll aetakse lora! Neid inimesi küll!

Ma ei oska ette kujutada tegelast, kes
etteütledja kasti poole ala piilub, nagu alasti
inimene rahvast nähes põösasse! Ootab siis
teksti ja kuidas ta lõpuks tegevuse ja käigud
sooritab?!

Olevat ka näitejuhte, kes ei teadvat, mis
režiin on? Mitte hunhuuside, vaid eestide
maal. Vaesed mehikesed! Kuidas te hakkama
saate?

Munamägi laval!

Munamägi pole mõni kleenuke asi ja ärgu
tahetagu seda elusuuruses sealt Haanjast
lavale tuua. Katsuda ju võidakse. 100, 200
tonni jaksatakse ju kottidega ära tassida —
aga egas see, heldeke, veel Munamägi pole!

Moraal: Ärgu katsutagu lavas-
tada näidendit, mis üle jõu käib!
See on patt tegelaste, publiku ja teose vastu,
mida Issand kunagi andeks ei anna!

Kus eile mängiti alles „Tädi Jutat“, seal
ei sobi veel homme Ibseni „Peer Gyndi“
ettekannet. Lavapala valik arendavas mõttes,
kooskõlas lava, tegelaste ja publiku ning la-
vastaja võimetega, on raske pähkel. Ärgu
siis seda tehtagu kergeks!

Ja siis: Kellele juba lavalt on Munamägi
näidatud, sellele ei maksa enam kodukopli
küngast näidata, ta vastab kindlasti: Oo,
ma olen paremat näinud!

Pärlilööel, veebr. 1936. a.

Veetke oma suvepuhkus

Sesti kaunimas supel- ja suvituslinnas!

Kinjandust ja üksikasjalisi andmeid Pärnu kohta
saab aadressil: **Pärnu, supelinspektorile.**

Pärnus,

Vabaharidustöö olukorrast Tarvastus.

Ainult seltside likvideerimisega ei lahendu olukord.

Vabaharidustöö kursuse puhul Mustlas — seoses üldiste vabaharidustöö ülesannete ja meetodiliste küsimuste käsitlusega — tõusis elavalt arutluse alla ka kohalik seltskondliku tegevuse olukord, mille kohta avaldati mitmesiseid mõtteid.

Peamiseks valuküsimuseks siinses vabaharidustöös on Tarvastu Haridusseltsi likvideerimine eelmisel aastal ja sellega tekkinud olukord, mis on olnud tingitud ja ka põhjustanud kohalike tegelaste omavahelisi vastolusid ja intriige, mis omakorda ei ole kuigi soodustav rahvahariduse sihtide mõjuvamaaks arendamiseks. Nagu räägitakse kohapeal, on seltsi likvideerimine toimunud n. ö. „ülevõtmise“ teel, kus likvideerimise mõtte kandjad hulgaliselt on astunud seltsi liikmeks, et saavutada häälteenamust likvideerimise otsuse vastuvõtmiseks. Nii on tekkinud Tarvastus olukord, et siin ei teotse enam ühtki organisatsiooni, millel hariduslikud sihid oleksid otseks eesmärgiks ja ülesandeks, kuigi sinne jõukam maanurk nende ülesannete teostamiseks annaks rohkem majanduslikke eeldusi. Ühtlasi peab aga tähendama, et Tarvastu haridusselts oli üks kohalikest vanemaist seltsist (alus pandud umb. 30 a. eest).

Praegu töötab Tarvastus-Mustlas tähtsamate seltskondlike organisatsioonidena Kaitseliidu malevkond, Tuletõrjeühing ja Põllumeeste selts, kes oma muude ülesannete kõrval on võtnud endale ka kohaliku vabaharidustöö alad. Seejuures aga on kujunenud seesugune olukord, et mõnede tähtsate alade viljelemine on jäänud organisatsioonidest hoopis väljapoole, nagu näiteks laulukoor ja näiteringiline tegevus.

Tähtsamaks siinseks vabaharidustöö teguriks on avalik raamatukogu, mis varem asus Haridusseltsi, nüüd — Kaitseliidu

malevkonna juures. Raamatukogus on üle 1000 köite raamatuid ning on suudetud RA puhul saada ka rohkem sisestulekuid kogu suurendamiseks. Lugejaid on raamatukogul umbes 60, kes viimaseil aastail on keskmiselt laenutanud 600—800 korral 1800—2400 raamatut.

Peale raamatukogu korraldamise on Tarvastu malevkond võtnud enda tegevuskavva kehakasvatuse ja tervishoidlike küsimuste arendamise. Nii töötab malevkonna juures väikene spordiring; kuid suurema järjekindluseni ja tulemusteni ei olevat siin jõutud. Tervishoidlike küsimustega tutvumise otstarbel töötab samariitlaste grupp. Muude, puht-hariduslike alade viljelemine on organisatsiooni juures seni aga jäänud kavva võtmata, milleks aga siiski võiks olla lootusi, kuna malevkond on võtnud ühes endise haridusseltsi varandustega endale ka selle tegevusülesanded. Malevkonna tegevust juhib malevkonna pealik koolijuhataja J. Antsmaa.

Teise tähtsama org-ina töötab Tarvastus Tuletõrjeühing, kes on oma otseste ülesannete kõrval on asutanud ka orkestri, mis aitab kaasa pidude puhul tantsumuusika korraldamisel.

Laulukoor aga, mis osutub kohapeal tähtsamaks vabahariduslikuks avalduseks, töötas enne Haridusseltsi juures, nüüd aga täiesti eraldi, ilma et kuuluks ühessegi org-i; samuti näitetrupp, milles leidub rohkesti asjahuvilisi, neist 3—4, kes olvat suutelised tegutsema kohalike näitejuhitudena, pole organiseerunud üheski org-is ega ka organisatsioonide vahelisena. Ka pole grupp seni saanud arendada järjekindlamat, süsteemipärast seesmist tegevust.

Rahvamaja, mille saal on võrdle-

misi ruumikas ja ka lava enam-vähem korralik, on Tarvastu Põllumeesteseltsi omanduseks, kes ei ole nõustunud aga maja rahvamajade võrku võtmisega, kartuses, et sel puhul tuleb võimaldada maja kasutamist teistele org-idele väiksema tasu eest. Nüüd aga tuleb igal org-il, kes tahab rahvamaja kasutada, selle eest võrdlemisi suurt tasu maksta — pidude puhul 15% sissetulekust, loengute ja kõneõhtute puhul, vaatamata nende sisule ja sissetulekule, olgu need maksulised või maksuta — 6 krooni õhtu eest. (Nii on Tarvastu pea ainsamaks kohaks, kus ka E. Haridusliidu vabaharidustööd selgitava loenguõhtu puhul tuli tasuda ruumide kasutamise eest suuremat üüri, kui loengu väikese piletit hinnaga juures oli sissetulekut). Kuna rahvamaja ei võimalda küllalt soodustatud vabaharidustöö arendamist kohapeal, on koh. seltsi tegelasil kavatsusi isegi uue (paralleelse!) rahvamaja ehitamiseks, mis ühtlasi täidaks ka võrku kuuluvate rahvamajade ülesandeid. Muidugi tekib küsimus, kas see on üldhuvides soovitatav ja miks praegune rahvamaja omanik ei taha oma tegevuses nii kaasa aidata vabaharidustööle, et sellelaadsed püüded siin ei tarvitseks tunda nagu mingi võõrkehana, vaid tõeliselt olulise avaldusena.

Seesmisele, arendavale vabaharidustööle järjekindlate loengute, õpiringilise tegevuse jne. teel pole seni Tarvastus leidunud soodsat pinda, kuigi selle sihiga on väljaspoolt võetud ette kohapeal mitmeid algatusi. Avaldati siiski lootust, et see oluline osa vabaharidustöö avaldusis ka siin ei jää kasutamata, mil-

leks ka hiljuti toimunud vabaharidustöö kursuse püüdis kaasa aidata.

Varem on Tarvastu Haridusselts teinud selles sihis juba mõningaidki algatusi, korraldades loenguid, lugemislauda jne., mis siiski pole suutnud hoida siin alles oma eluõigust.

Tegelasist, juhtidest Tarvastu-Mustlas siiski puudust ei ole. Praegu näivad siinsed tegelased olevat kahes leeris. Ühelt pool need, kes peavad vajalikuks, et vabaharidustöö ala korraldamiseks ja arendamiseks peaks töötama siiski kohapeal vastav eriorganisatsioon, kes sellele alale kui esmajärgulisele võiks pühendada täit tähelepanu. Need ringkonnad peavad Haridusseltsi likvideerimist (eriti RA puhul, nagu tähendati!) kaotuseks vabaharidustööle, millest tingitud ka mõnegi tähtsa ala jäämine väljapoole kindlasihilisi org-e. Teiselt pool aga ollakse optimistlikum ses suhtes ja avaldatakse arvamist, et haridusliikud sihid annavad võimaluse nende edukaks liitmiseks ka teisesihiliste org-ide tegevusega ja nende arvates on esimeste kartus tingitud ainult „romantilisist ja isiklikest enesetunde motiivest“.

Näib aga, et Tarvastu vabaharidustöö elab üle kriisi, mille lahenemist ja järjekindlamat organiseerumist kõigi kohalike kultuuriliste seltside omavahelises koostöös tuleks pidada väga soovitatavaks. Ühtlasi näib, et hariduslike seltside likvideerimine teiste esltside arvel ei tule siiski kasuks vabaharidustöö edukamaks arendamiseks.

K. L.

Viru-Nigula haridusseltsi tegevusest.

Pidude puhaskasu — Kr. 830.— aastas.

Viru-Nigula Haridusselts kuulub vanemate haridusseltside hulka. Ta asutati 1907. a. Viru-Nigula rahvakoolide seltsina toleaege köstri Rutopõldi (hiljuti surnud Tartu praost), vallasekretär Trambergi, õpetaja Kruusimäe jt. algatusel. Iseseisvuse ajal töötab selts haridusseltsina.

Rahvamajaks osteti endine kõrts juba enne iseseisvust. 1931. ja 1933. a. võeti ette põhjalikud ümber- ja juurdeehitused.

Rahvamaja pole küll liiga suur, aga nägus, mugav ja jätab kõigiti koduse mulje. Peale peosaali on olemas eesruum, näitlejatetuba, lugemistuba, juhatusse koosolekute ruum, majahoidja korter ja muud tarvilikud ruumid. Saalis on 200 istekohta, seintel riigitegelaste pildid. Kõik ruumid on nägusalt tapitseeritud. Valgustuseks kasutatakse gaasilampe. Näitelava on 9×7 m põrandapinnaga. Dekoratsioonideks on J. Karelli valmistatud 2 tuba,

mets jm. Lava ja näitlejatetuba on köetavad ja ettekannete ajal soojad. Seltsil on ka oma klaver.

Näitetrupp, mis töötab hra Johanson juhatusel, on enam-vähem alaline. Repertuaar on mitmekesine. Hästi on hakkama saadud ka selliste suuremate näidenditega, nagu Agapetuse „Patuoinas“, Mälgu „Isade tee“ jt. Ühe näidendi õppimiseks kulub 7—8 proovi.

Pidudega on Viru-Nigula Haridus-seltsil hästi „vedanud“: ebaõnnestumisi pole olnud. 1935. aastal korraldati üldse 11 pidu. Kuna suvel on Viru-Nigula läheduses kaitsevää laager, siis korraldati mõned suvepeod peamiselt kaitseväälaste soovil ja kaasabil. Üldine puhastulu oli pidudest 1935. aastal Kr. 828.77! Piletite hinnad on sealjuures päris odavad — 25 ja 50 senti, tantsuks eraldi 35 senti. Ka maksetakse iga kord orkestrile umbes 25 krooni tantsuks esinemise puhul. Loomulikult saadakse nii suuri sissetulekuid ainult tänu tegelaskonna ennatsalgavale tööle, ohvrimeelsusele ja ümbruskonna elanikkude heatahtlikule suhtumisele. Keskmiseks piduliste arvuks oli möödunud aastal

130, maksimaalseks 314. Selts korraldab ka peagu igal aastal loterii, mis annab 70—100 kr. puhastulu.

Laulukoor töötab hra Kari juhatusel. Lauljaid on 30, koor on Lauljate Liidu liige. Esineb laulupidudel, aktustel ja suurematel seltsi pidudel.

Raamatukogu juhatab hra Liivik. Kogu on asutatud juba 1907. a. ja sisaldab umbes 1300 köidet. Selts maksab raamatukogu juhatajale ka väikest tasu — 20 krooni aastas. Lugejaid on 85, peale selle Kalvi harukogu laenutajad. 1934/35. a. on loetud 1541 raamatut. Võrreldes valla elanikkude arvuga (3000) on lugejate arv siiski väga väike — ainult 3% üldisest elanike arvust! Loetavamateks raamatuteks olid L. Kibuvitsa, Aug. Jakobsoni, O. Lutsu, R. Rohti ja A. H. Tammsaare tööd.

Praegu kuuluvad seltsi juhatusse hr-ad Johanson, esimees (õpetaja), Liivik (vallasekretäri abi), Kari (õpetaja), Abner (ärijuht) ja Pakker (põllumees).

Viru-Nigula Haridus-seltsi tuleb õigustatult pidada eeskujulikuks ja tusedaks haridus-seltsiks.

Tsirgulinna Raamatukoguseltsi tegevusest.

Paljudegi alevite ja alevike ning raudteearrsete kohtade hulgast jätab Valgamaal Tsirgulinna parema mulje oma vabaharidustöö viljelemise ja ka tulemuste poolest. Selts töötab tihedas kontaktis teise kohaliku organisatsiooni — Tuletõrjehinguga, teostades nii mõnel määral eeskujuliku koostöö kodukoha kultuurielu arendamises. Kui Tuletõrjehing on püstitanud korraliku ja eeskujulikult korrastatud rahvamaja, on Raamatukoguseltsi osaks — selles rahvamajas arendada intensiivsemat vabaharidustööd.

Tsirgulinna Raamatukoguseltsi ümber on koondunud 60 liiget. Seltsi esimeheks seltsi algusest saadik (1923. a.) on kohalik algkooli-õpetaja Al-der Žuravloff, kelle teeneks tuleb pidada suurema sihi- ja järjekindluse taotlemist seltsi hariduslikes avaldusis.

Hästi on korraldatud seltsi raamatukogu, mille jaoks on varutud rahvamajas vastav, korralikult sisustatud, puhas eriruum.

Raamatukogus on üle 1100 köite, kusjuures on hangitud järjest juurde rohkesti paremaid uudisteoseid. Alaliste kogu tarvitajate arv ulatub pea 60-ni. Kogu korraldamiseks ja juhtimiseks on loodud vastav eritoimkond, kuhu kuuluvad õpet. E. Viskar, üliõpil. M. Mitri ja Al. Talvik. Loengute pidamise soodustamiseks seltsil on ka korralik valguspildiaparaat, mida seni on korduvalt kasutatud.

Seesmise endaarendusliku tegevuse arendamiseks töötab seltsi juures õpet. Aug. Kivisik juhatusel üldkõnemuslik õpiring, millesse on koondunud 24 noort; õpiringis töötab kaasa ka õpet. E. Viskar. Õpiringis on käsitletud mitmesuguseid tegeliku elu ja üldisi huvikõnemusi, kusjuures alul on piirdutud enamasti siiski peamiselt loengmeetodi kasutamisega.

Vanema tegevusringina tuleb aga nimetada laulukoori tegevust, mis töötab

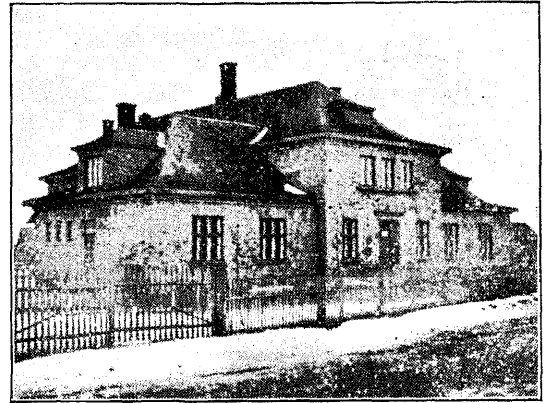

*Mustla vabaharidustöö kursused.
Ees kursuste juh. J. Antsmaa, N. Ruus ja
K. Laane.*

seltsi algusest saadik A. Žuravlõffi juhatusel, korraldades järjekindlalt lauluharjutusi. Peale nimetatute töötab seltsi juures veel sportring A. Kivisiku ja näitering — A. Žuravlõffi juhatusel.

Mis puutub siinsesse seltsitegevusse, eriti aga rahvamaja korrastamisse, siis tuleb selles rõõmustava asjaoluna märkida tööjaotuse teostamist tegelaskonnas; nii näiteks on lava korrastamine ja lavaseadete hooldamine tehtud ühe seltsiliikme kindlaks ülesandeks, kes alati pärast etendusid seab lava eeskujulikkude korda. (Asi, mis kahjuks nii paljudes seltsides jätab soovida, kus mõnelgi juhul kallid dekoratsioonid hävivad kiiresti lihtsalt hooletuse ja hoolimatuse tõttu.)

Tsirgulinna rahvamaja.

Nõmme naiselts „Avitaja“ heategev ja vabahariduslik tegevus.

Nõmme naiselts „Avitaja“ on asutatud vabariigi alguspäevil (1918. a.) ja tema tähtsamaks eesmärgiks on olnud korraldada ühisabi kohalikele puudustkannatajaile. See pea tegevussiht on jäänud seltsile ka tänapäevani, mil on tema ümber koondunud 100 ümber Nõmme agaramaid naisi. 9 aastat on edukalt juhtinud seltsi tegevust energiline esinaine pr. Salme Jaanis, kes teenete eest on valitud ka seltsi auliikmeks.

Naiselts „Avitaja“ on organiseerinud vaesemate Nõmme kodanike, eriti varatumate

Paistab ainult silma, et osa kohalikust seltskonnast, eriti noortest, on jäänud välja-poolse seltsi tegevust, leides seal vähe võimalusi oma püüete arendamiseks. Nii on isegi asutatud nagu mingi „vastasparteina“ kohapeal eriline spordiselts (kuigi vastav tegevusring on olemas ka Raamatukoguseltsil), kuhu on koondunud need, kes ei ole sobinud Raamatukoguseltsi.

Võib aga loota, et tegevusringide, eriti õpiringi kaudu kasvab seniseile juhtivale tegelasile lisaks ka uusi jõude kohalike noorte endi hulgast, et vabaharidustöö püüdeid, mis Tsirgulinna on olnud järjekindlad, haaraksid veelgi laiemaid hulki ja annaks neile veelgi suuremat huvi ja võimetekohast tegevus-avaldust.

ja lasterohkete lesknaiste ja vaeslaste abistamist. Saades nimetatud otstarbeks ka toetust riigilt, on seltsi kaudu abisaajate arv olnud järjekindlalt 50—60. Selts peab ülal emade ja rinnalaste nõuandlat, mida juhib pr. dr. Veltman.

Kuid naiselts „Avitaja“ oma tegevuses ei taha piirduda ainult heategevusliku alaga, vaid on pöörnud tähelepanu ka enesearenduslikele ülesandele. Olles pidevalt liikmeks Eesti Naisliidus, astus selts hiljuti ka Eesti Haridusliidu liikmeks, et pidada kontakti va-

Nõmme naiselts „Avitaja“ õpiring „Aren­g“ töökoosolekul.

baharidustöö küsimusis. 1935. aasta algusest peale töötab seltsi juures õpiring „Aren­g“, mille ümber on koondunud 20 aktiivsemat ja haridushuvilist seltsi liiget. Õpiringi juhatajaks on pr. E. Reinman, kelle juhtimisel on ring korraldanud pidevalt töökoosolekuid, kus on esinetud ettekannetega ja arutletud mitmesuguseid kirjanduslikke kui ka muid, naiskutsesse puutuvaid, teemasid. Õpiring toimetab eelmisel aastal ka oma seinajaalehte „Aren­g“, mille toimetamist jätkatakse ka käesoleval aastal. Töö elustamiseks ja mitmekesistamiseks ring kasutab töökoosolekuid ka aktuaalsete küsimuste käsitamist, samuti ühislaua jne. Kirjanik Fr. Tuglase 50-da sünnipäeva puhul ring pühen-

das näiteks töökoosoleku tutvumiseks kirjaniku elukäigu ja loominguga.

Õpiringi on koondunud haridushuvilised seltsi liikmed mitmekesiseilt vanaduse ja hariduse astmeilt 15 kuni üle 60 aastani. Enamik õpiringlasi on algkooli haridusega. Vanimaks õpiringlaseks on pr. Norman (üle 60 a.), kes oma järjekindluse ja täpsusega õpiringi töös annab noortelegi eeskuju. Õpiringil on kasutada väga hubased klubi-ruumid, mis Nõmme naiste vabahariduslikku tegevust kõigiti soodustab.

Vabaharidustöö küsimuste tutvustamiseks seltsi liikmeile ja ka laiemale publikule selts korraldas 25. veebruaril s. a. Nõmme haridusseltsi ruumes avaliku loengu-õhtu, kus kõneles Eesti Haridusliidu konsulent Karl Laane teemal: „Vabaharidustöö ülesanded ja võimalused tänapäeva kultuurielus“. Teisena kõneleja andis põgusa ülevaate raamatu ja eesti kirjanduse arenguloost, selgitades loengut sisukohaste valguspillidega. Osavõtt loengust oli elav. Ühenduses loenguga õpiring „Aren­g“ korraldas 27. veebruaril oma järjekordse töökoosoleku.

Seltsil on kavatsus hakata korraldama loenguid ka tervishoidlikel teemadel.

Võttes arvesse naiselts „Avitaja“ püüdeid vabaharidustöö alal, eriti oma liikmete vaimses arendamises seltsi teise ja tähtsama ülesande kõrval, tuleb seltsi tegevust kohaliku haridusseltsi rahvällikooli loengute kõrval pidada tähtsamaks vabahariduslikuks avalduseks Nõmmel.

Kirjanduslik ringvaade.

D. Palgi.

Raamatu osa Eesti arengus.

Koguteos. Toimetanud D. Palgi. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu. 1935. 299 lk. Hind 4.— kr.

Ülalmärgitud pealkirjaga töö ilmus Raamatu-aasta puhul RA-peakomitee rahalisel toetusel. Teose koostamisel on kasutatud meie silmapaistvate kirjanduse alal tegutse-

jate kaasabi; artikleid on 15 isikult. Käsitluse on leidnud niihästi trükitud raamat kui ka ajaleht (R. Antik'u artikkel), arhiivmaterjalid (O. Liiv) ja koolikorraldus (O. Liiv ja J. Tork). Õigustamatuna tundub aga meie raamatukogunduse täielik kõrvalejätmine! Kui kõneldakse ja kirjutatakse „raamatu osast Eesti arengus“, siis ei tohiks mingil juhul unustada, et raamat saab mõjutada ühiskonna

arengut seda tugevamini, mida suuremas ulatuses ta pääseb rahva hulka!

Teoses on vaadeldud eesti kirjandust alates vanimast vaimulikust kirjandusest kuni moodsa kirjanduse alguseni. On tahtud anda ülevaade eesti kirjandusest kuni iseseisvuse saabumiseni, tegelikult aga küünevad oma vaatlustes üle 20. saj. piiri ainult A. Annist („Muinsusromantika osa Eesti arengus“), H. Paukson („Kalevipoeg eesti rahvuslikus teaduses“), J. Mägiste („Märkmeid keelelisest erikirjandusest“) ja Fr. Tuglas.

Kuna vaatluse alused ei ole ühtlased, siis on võimalikud ka säärased vastolud, nagu need esinevad J. Sarve artikli ja R. Antiku teise tabeli vahel. J. Sarv püüab tõendada, et „teadusliku sisuga raamatud ei ole armastatud“ (ei too oma väite tõenduseks aga mitte ühtegi fakti ega arhiivdokumenti, peale katke 1790. a. ilmunud Ramma Joosepi Häda- ja Abiraamatust) ja nähtavasti tugeses säärasele arvamisega annab ta ka õige pinnapealse ülevaate enne iseseisvuseaegsest populaar-teaduslikust kirjandusest. R. Antiku tabel II näitab aga, et a. 1535—1917 ilmunud 14.500-st raamatust on olnud ilukirjanduslikud ainult 3600! Need ülejäänud 11.000 mitte-ilukirjanduslikku tööd oleks väärinud ometi pisutki lähemat valgustamist! Kord peaks juba hakkama kaduma arusaamine, nagu tuleks mõista sõnadega „raamat“ ja „kirjandus“ ainult ilukirjanduslikke töid! Koolikirjanduse ja keelelise erikirjanduse arenemisest annavad J. Tork ja J. Mägiste siiski hea ülevaate.

Kõigiti tuleb tervitada toimetaja poolt püstitatud ja suurema osa autorite poolt teostatud põhimõtet — näidata kirjanduse arengut ajaloo ja ühiskondliku elu arengu taga-põhjal. Vaadeldes raamatu arengut neilt seisukohtadelt, ei jää raamat lugejale enam omaette väärtuseks, vaid tundub vajalise lülina kogu ühiskonna arengus.

Suur osa raamatusse koondatud andmeid on juba varemgi tuttavad, siin on nad aga avaldatud ühises kõigile kättesaadavas teoses. Rida autoreid aga esitavad hoopis uusi, üldsuusele seni tundmata fakte, näit. O. Liiv — meie rahvakoolide ajaloo, G. Suits — venestekoguduse liikmeist, A. Palm — näite-

tegevusest 19. sajandil meie maa ja linna laual, andmeid kõige tuntumate ärkamisaegsete kirjanduslike teoste levikust, jne.

Eesti kultuurajaloole on „Raamatu osa Eesti arengus“ suureks lisandiks. Ta selgitab lugejale nii mõnegi seni tundmatu küsimuse ja nähte.

N. Ruus.

H. J. Viherjuuri — A. Alho.

Vuosisatamme kuvissa I. Helsingi, Kustannusosakeyh- tiö Otava, 1935.

264 tahvliit piltidega.

See on erilaadne teos, määratud väga laiale lugejaskonnale. Siin näeme pildistatuna terve maailma ajaloo tähtsamaid sündmusi, alates 1900. a. kuni 1910. a. II osa, mis peab ilmuma kevadel 1936, toob pilte 1910. a. kuni kaasajani.

Sagedasti ütlevad meile pildid, varustatud tabava allkirja-tekstiga, märksa rohkem kui pahatihti igavad kirjeldused. See on leib pilte valikust ja nende äratoomise tehnilisest õnnestumisest. Käesoleva teose suhtes on need mõlemad tingimused hästi teostatud. Loomulikult on esikohal Soome ajalugu, kuid palju on pilte ka Vene ajaloost, Vene-Jaapani sõjast, Riigiduumast jne. Lääne-Euroopa sündmused on rikkalikult esitatud. Samuti ei puudu Eesti olusid valgustavad pildid (1905. a. rahutused, karistusalgad tegevused, Soome ajakirjanduses ilmunud karrikatuurid Balti mõisnike kohta, K. Päts maapaos Soomes). Ei ole huvitusetu märkida, et Soome kindralkuberner Bobrinoffi tapja Eugen Schaumann oma surmaeelses kirjas Nikolai II-le nõudis vabamat ja iseseisvamat riigikorda peale Soome ka Poolale ja Baltimaadele.

Kuna need pildid, oma kättesaadavuselt sagedasti originaalis väga haruldased (on kasutatud Soome Riigiarhiivi, Soome Rahvusmuuseumi, Ülikooli raamatukogu, Tööliskonna Arhiivi, Sõjamuuseumi, ajalehtede toimetuste, eraisikute j. t. kogusid), teevad meile arusaadavaks ja lähedaseks meie põlve sündmusi, on see teos huvitavaks juhiks ka meie lugejale publikule, seda enam, et meil ei ole lootust omal sarnast teost, vähemalt lähemal ajal, trükist avaldada.

O. Liiv.

Vabaharidustöö-tegelaste kursus Antslas.

Pühendati näitlik õpiringi töökoosolek kirjanik Fr. Tuglas'e juubeli tähistamiseks.

E. Haridusliidu poolt Antslas, alevi algkoolis 29. II ja 1. III s. a. korraldatud vabaharidustöötegelaste kursusele oli ilmunud 59 osavõtjat ümbruskonna hariduslikest seltsidest, missugusest arvust pea pooled — 27 — olid õpetajad, peale selle põldurid ja haridushuvilised muudelt aladelt. Kursuse juhatajaks oli Võrumaa koolinõunik E. Muuga, kes kursust avades rääkis raamatust kui vabaharidustöö tegurist. Selle järgi hariduskonsulent K. Laane oma loenguis käsitles vabaharidustöö osa üldises haridussüsteemis ning isetegevuse põhimõtet vabaharidustöös, peatudes seejuures lähemalt õpiringide töökorralduse juures. Nimetatud loengute järgi jagati kursuslaste vahel ülesanded näitlikuks õpiringi töökoosolekuks, mis toimus kursuse teisel päeval.

29. veebr. õhtul korraldati samus ruumes avalik loenguõhtu, kus hariduskonsulent Neeme Ruus rääkis tänapäeva ülesandest ja võimalusist vabaharidustöös ning hariduskonsulent Karl Laane andis ülevaate raamatu ja eesti kirjanduse arengust, selgitades ettekannet vastavate valguspiltidega.

Kursuse teine päev algas näitliku õpiringi töökoosolekuga, millise kava täitsid eelmisel

Kursused Antslas.

*Õpiringi töökoosolek Fr. Tuglasest.
Refereerib pr. Voiman.*

päeval antud ülesannete kohaselt kursuslaste ise. Töökoosoleku aine oli valitud aktuaalne, nimelt kirjanik F. Tuglas'e 50-da sünnipäeva puhul — tutvumine juubilariga senise elu ja loominguga.

Töökoosolekuks asetudid kursuslased-õpinglased ringis ümber pika laua. Juhataja laua kohal seinale oli asetatud roheliste elupuude vahele kirjaniku pilt. Töökoosolek algas ühislauluga, mille järgi koosoleku juhataja prl. Lepp ütles sisukohase sissejuhatuse. Järgnevalt hra R. Taba esitas viimase aja kultuursündmuste informatsiooni. Asudes töökoosoleku peateema juurde pr. A. Maran andis kokkuvõtliku ülevaate F. Tuglas'e biograafiast. Kujuka ülevaate ja iseloomustuse kirjaniku loomingust tegi hra Tänavaa, kuna referenti kaasreferendina täiendas veel pr. Voiman. Näitena kirjaniku ilukirjanduslikust loomingust käsitleti töökoosolekul tema novelli „Inimese vari“, mille sisu ülevaate koos iseloomustavate katketega esitas prl. P. Koemets, teose sisu vaatluse aga — hra Rööp. Näidetena kirjaniku tööst kursuslased pr. Voiman ja prl. Hera kandsid ette katkeid novellist „Merineitsi“ ja tervikuna „Meri“. Keskustluse korras hinnati eriti kirjaniku teeneid ka meie parema kirjandusloouurijana. Kursuslaste üksmeelsel soovil läkitati juubilarile tervitustelegramm.

Töökoosolek lõppes meeleolukalt ühislauluga „Kui ma olen väiksekene“.

Kursuse töö jätkudes hariduskonsulent N. Ruus käsitas lähemalt ka vabaharidustöö teisi avaldusi ja nende arendamise võimalusi, nagu raamatukogud, lavakunst, laulukoorid, rahvamajad, loengute, õpireiside jne. korraldamine. Rohkesti sõnavõtte tekitas aga agr. J. Nõu loeng maanoorte organiseerimisest.

Petserimaa seltsitegelaste kursused.

Petserimaa vabaharidustöös saab kasutada samu meetodeid nagu mujal.

8. ja 9. veebruaril peeti Petseris kursused Petserimaa seltsitegelastele. Kokku oli tulnud 70 osavõtjat, nende hulgas 40 õpetajat. Suur mitteõpetajate protsent tõendab, et ka Petserimaa põllumehed, eriti noorem generatsioon, on huvitatud vabaharidustöö korraldusest mitte vähemal määral kui teistes maakondades.

Kursuse juhataja, Petserimaa koolinõunik hr. Kõiv andis huvitava ülevaate vabaharidustöö olukorrast Petserimaal. Selgus, et haridusseltse on maakonnas tervelt 59, peale selle töötab veel 6 ÜENÜ osakonda, paar laulu- ja mänguseltsi, j. t. Haridusseltsidest aga on enamik venelaste

organisatsioonid. Raamatukogusid on 21, neist 12 on omavalitsuste ja 9 seltside ülal pidada.

Lugemishuvi on Petserimaal isegi suurem kui paljudes teistes maakondades — Petserimaa raamatukogude kasutajate arv on suurem kui mujal. Paljud raamatukogud on avanud harukogud, mille kaudu on raamatud tehtud kättesaadavaiks ka keskusist kaugemal asuvaile kodanikele. Rahvamajade võrgus on ette nähtud 18 rahvamaja, tegelikult on neid olemas ainult 2. Kuna Petserimaal ka koolimajad pole kuigi head, pidurdab ruumide puudus tublisti vabaharidustööd.

Teistest ettekannetest kursustel paelusid eriliselt kuulajate tähelepanu Tartu ülikooli õppejõudude dr. O. Looorits'a ja mag. A. Elango ettekanded. Dr. Looorits, kõneldes rahvaluule kogumisest, näitas, kuidas tegelikult on võimalik kasutada rahva vanavara ja rahva mineviku uuringuid kaasaegses loovas kultuuritöös. Mag. Elango peatus koduse kasvatuses õpingute korraldamisel.

Hariduskonsulent Karl Laanel oli organiseeritud näitlik kirjanduse ajaloo õpiringi koosolek. Tervelt kümme korda kursustel esines aktiivselt lühikeste referaatidega, lugemispaladega ja följetoniga. Loengute ja näitliku koosoleku kaudu omandasid kursuseslased häid oskusi õpiringilise töö korraldamiseks.

Hariduskonsulent Neeme Ruus kõneles kursustel vabaharidustöö mitmesuguste alade, nagu lavakunsti, muusika, rahvamajade, loengute, õpireiside, raamatukogude j. m. viljelemisel.

Kursuslaste poolt avaldati mitmel puhul arvamist, et Petserimaal on vabaharidustöös rakendatavad samad tööviisid, mida harrastatakse mujal. Sooviti, et E. Haridusliit oma tegevust energiliselt arendaks ka Petserimaal.

Kursused lõppesid hr. A. Kõivu lõppsõnaga ja riigihümniga.

Rootsi vabaharidustöö riiklikud toetused.

Rootsi riiklik koolivalitsus on otsustanud tõsta eelolevaks eelarve aastaks vabahariduslikuks tegevuseks määratavaid riiklikke toetusi. Eelarvelisi toetusi suurendatakse raamatukogudele Kr. 38.700* võrra ja haridusliitudele Kr. 5.000.— võrra.

Uues eelarves on ette nähtud toetusi: raamatukogundusele Kr. 1.089.100.— (ükssada miljonit senti!), loengute korraldamiseks maal ja linnades K. 244.000.—, karskuskasvatustööks Kr. 298.500.—, haridusliitudele administratsioonikuludeks Kr. 40.000.—, orkestrimuusika edendamiseks Kr. 56.500.— Rahvaülikoolid saavad toetusi väljaspool siin esitatud summasisid.

Raamatukogunduse toetus jaguneb järgmiselt: rahvaraamatukogudele, õpiringidele ja eriraamatu-

S.-Jaani skautrühma õpiring.

Keskel juhataja pr. M. Randa.

kogudele (haiglate ja meremeeste raamatukogud) Kr. 981.500.—, keskraamatukogudele Kr. 78.000.—, raamatukogude nõuandjatele sõidu- ja päevarahadeks Kr. 5100.— (palgad tulevad teistest summadest); rändraamatukogude laenuotuspunktile Kr. 6000.—, raamatukoguhoidjate kursuste korraldamiseks Kr. 6000.—, ajakirja toetuseks Kr. 9000.—, katalogi trükkikuludeks Kr. 3500.—.

Loengute korraldamiseks määratud summadest määratakse Kr. 199.000.— üksikloengute ja lühemate loeng-kursuste korraldamiseks, Kr. 45.000.— rändrahvaülikoolide toetuseks.

Karskuskasvatustöö summadest kulutatakse peamine osa üldiseks vabaharidustööks, kuna kõik Rootsi karskusliidud, eesotsas mõjuvõimsa YOGT-ga (Heatemplerite ordu) arendavad väga suurel määral mitmesuguste õpiringide tööd, korraldavad loenguid, harrastavad muusikat ja lavakunsti.

* 1 Rootsi kroon — 1 Eesti kroon.

EESTI HARIDUSLIIDU AJAKIRI

„ARENG“

ilmub 8 numbrit aastas, iga kuu 20. päeval (väljaarvatud suvekuud).

Tellimish. aastas 2 kr., poolaastas 1 kr.

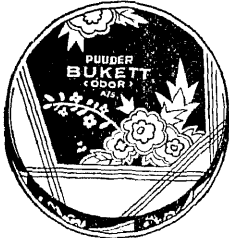
Tellida saab igast postiasutisest.

Toimetuse ja talituse aadress:

Tallinn, Uus 2, 2, tel. 452-02.

„Arengu“ järgmine number (Nr. 4) ilmub 20. mail s. a.

Toimetuse: J. Rummo (peatoimetaja), A. Sibul, A. Särev, E. Vender (vastutav) toimetaja.
Väljaandja: Eesti Haridusliit. Toimetuse ja talituse aadress: Tallinn, Uus tänav nr. 2.
F-ma J. Ratasepa trükkikoda — Tallinn, Lai 43.

PEENELOHNALINE
KATAB HÄSTI
A/S. <ODOR>

A/S **ODOR**

puudrid
kreemid
kölniveed
tualett-tarbed

LÄÄNE-EESTI ÜHISPANK

MÄRJAMAAL

Asut. 1911.

Tel. Märjamaa 32

Annab laene ja garantiisid
mitmesugustel kindlustus-
tel, võtab raha hoiule ja
toimetab kõiki pangaope-
ratsioone.

Kapitalid Kr. 117.879,84

Äriseis Kr. 649.992,72

VIRUMAA ÜHISPANK

RAKVERES

Tallinna tänav, omas majas. Tel. 2-36

Ühispank võtab raha hoiule
ja maksab ajakohast kõrget
protsenti.

Annab laenusid, võtab veks-
leid ja dokumente sisse-
nõudmiseks vastu ja saadab
raha igasse rahvarikka-
masse kohta.

Ühispank toimetab kõiki
muid pangaoperatsioone.

Ühis pangas teraslaekad väl-
ja üürida.

Panga juures asub kinnitusselts
„OMA“ peaagentuur.

Pärnumaa Põllumeeste Ühispank

Pärnus, Rütli 47, telinf. 220

●
Võtab raha hoiule, makstes
hoiusemädelt ajakohast
protsenti.

Annab laene mitmesugusel ku-
jul ja kindlustusel.

Saadab raha teistesse linna-
desse ja alevitesse ja toime-
tab sissenõudmisi vekslite ja
dokumentide järgi.

Toimetab muid pangaopera-
tsioone.

Juhatus.

Sobiva materjali kevadriietuseks leiata meie
riidekauplustest

A/s **TEKLA**

TALLINN, S. KARJA 15. TEL. 448-18

RIIDEÄRID:

Tallinn, Valli 10
Tallinn, Suur Karja 15
Haapsalu, Ehte 2
Kuressaare, Kauba 2
Mustvee, Tartu 15
Narva, Peetri plats 2

Petseri, Kaubarida 6/7
Pärnu, Vee ja Pika t. nurgal
Rakvere, Turuplats
Valga, Kesk 14
Viljandi, Tartu 6-a
Võru, Jüri 5-a

EESTI NOORTE PUNASE RISTI

nahatöökoda

Niguliste 12

Tel. 474-85

Soovitame kunstimaitselisi

nahktöid:

albumeid,
kirjamappe,
käekotte,
karpe jne.

Eriti soodsad kingituseks ja
mälestusesemeiks.

Tellimised täidetakse kiirelt.

RAHVVALE VÄÄRTKAUPA!

Rahva ühissetevõtte ETK
tooted rõõmustavad kõiki.